

A-11932/

3. eks Duplum

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

N. V. RUMJANTSEV

Keelatud

JÕULUPÜHADE TEKKIMINE JA NENDE KLASSILINE OLEMUS

RK „POLIITILINE KIRJANDUS“
TALLINN, 1940

N. V. Rumjantsev

N. V. RUMJANTSEV

Keelatud

JÕULUPÜHADE TEKKIMINE JA NENDE KLASSILINE OLEMUS

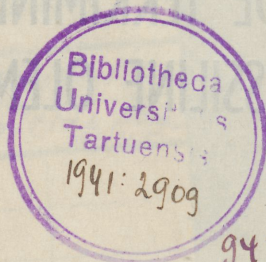
Opetamaga usust olematusse Jumalasse, imeväärtusse „Jumastajasse“, olematusse taevasesse paradüüsi jms., püüab usk silvendada usklikke joovatus-tunnet nende võitluses eksploatatsiooniga vastu. Usk püüab selle poole, et summata eksploatatsioonivast hulkades vastu oma jõudlusesse, usku nende võidu teadmisesse kapitalistide ja mõisnike üle ja sellega edasi lükata müügilõngad kapitalistliku korra hukkamata. Kirik, eksploatatsioonivast klasside truu kaitsja ja ka te suurim eksploatatsioonivast võitluses müügilõngad vastu teadvus usumürga, lömbab rahva olematusse võitluses mõnajatega, nõrgestab nende revolutsioonilist võitlust.

Uskupühade ajal ajal kühkide? Inimene oma elu. Kirik, eksploatatsioonivast klasside truu kaitsja ja ka te suurim eksploatatsioonivast võitluses müügilõngad vastu teadvus usumürga, lömbab rahva olematusse võitluses mõnajatega, nõrgestab nende revolutsioonilist võitlust.

RK „POLIITILINE KIRJANDUS“
TALLINN, 1940

Käesolev brošüür esitab konkreetset ajaloolist materjali Kristuse-müüdi ja „jõulupühade“ tekkimise ning klassilise olemuse kohta. Brošüür on määratud aktiivile.

Tõlgitud teise ümbertöötatud ja täiendatud trüki järele.

9445

A-11932

N. V. Rumjantsev.

Jõulupühade tekkimine ja nende klassiline olemus.

Sissejuhatus.

V. I. Lenin oma tähelepanuväärses töös „Sotsialism ja usk“ andis klassikalise määrangu usu ja selle sotsiaalse aluse kohta:

„Usk on üks vaimse surve liike, mis lasub kõikjal ja igal pool rahvahulkadel, kes on rõhutud aina teiste töötamisest, puudusest ja üksindusest. Ekspluateeritavate klasside jõuetus võitluses ekspluateerijatega sünnitab sama vältimatult usku paremasse hauatagusesse ellu, nagu metslase jõuetus võitluses loodusega sünnitab usku jumalaisse, kuraditesse, imedesse jms. Seda, kes kogu eluaja teeb tööd ja kannatab puudust, õpetab usk maises elus olema alandlik ning kannatlik, lohutades teda lootusega taevasele tasule. Neid aga, kes elavad teiste töövaevast, õpetab usk heategevusele maises elus, pakkudes neile kogu nende ekspluataatorliku olemise väga odavat õigustust ja müües soodsas hinnaga pileteid taevaseks heaoluks. Usk on rahvale oopium. Usk on vaimne puskar, milles kapitaliorjad uputavad oma inimväärikust, oma nõudmisi vähegi inimväärsel elule¹⁾“.

Õpetusega usust olematusse jumalasse, imeväärsesse „lunastajasse“, olematusse taevasesse paradiisi jms., püüab usk süvendada usklike jõuetuse-tunnet nende võitluses ekspluateerijate vastu. Usk püüab selle poole, et surmata ekspluateeritavais hulkades usku oma jõududesse, usku nende võidu reaalsusesse kapitalistide ja mõisnike üle ja sellega edasi lükata määndanud kapitalistliku korra hukkumistundi. Kirik, ekspluateerivate klasside truu kaitsja ja ka ise suurim ekspluateerija, süstemaatiliselt mürgitab ja mürgitab rahva teadvust usuimaga, tõmbab rahva emale võitlusest rõhujatega, nõrgestab nende revolutsioonilist taht.

Usupühade ajal tõstavad kiriklased tugevasti oma aktiivsust. Eriti kasutavad nad töötava rahva vaimse ja kõlbelise elu pimestamiseks niisuguseid pühi kui jõulud — „Kristuse sündimise“ pühad.

¹⁾ Lenin, vene keeles. Teoste VIII köide, lk. 419.

Võltside muinasjuttudega taevase „lunastaja“ Kristuse sündimisest, kes olevat tulnud maa peale inimkonna lunastamiseks, muinasjuttudega illusoorsest õnnest taevas, paradiisis, hauataguses elus, püüavad kiriklased töötavat rahvast eemale tõmmata klassivõitlusest põliste rõhujatega, võitlusest õnneliku vaba elu eest.

Nad peavad töötava rahva ees silmakirjalikke jutlusi armastusest ligemise vastu, üldisest andeksandmisest, alandlikkusest ja alistumisest.

Usu klassilisest ülesandest kirjutas Lenin: „Kõik rõhuvad klassid vajavad oma ülevõimu kaitseks kaht sotsiaalset funktsiooni: timukafunktsiooni ja papifunktsiooni. Timukas peab rõhutute protesti ja sügavat meelepaha maha suruma, papp peab neile maalima hädade ja ohvrite leevendamise väljavaateid (seda on eriti soodus teha niisuguste väljavaadete „teostatavust“ tagamata . . .), klassilise ülevõimu püsima jäämise puhul, ja sellega neid selle ülevõimuga lepitama, neid revolutsioonilistest aktsioonidest eemale juhtima, nende revolutsioonilist otsustavust purustama 1).“

Kõikjal ja alati on usukultuste teenijad suure agarusega täitnud neid rikaste ülevõimu kaitsmise funktsioone vaeste, rõhutud töötava rahva hulka üle. Nii oli see tsaari-Venemaal, sama sünnib ka veel nüüd kõigis kapitalistlikes maades, nii oli see lähimas minevikus ka panide Poolas. Katoliku preestrid aitasid panidele kõiksuguste võtetega töötavat rahvast rõhuda ja ekspluateerida, eriti Lääne-Ukrainas ja Lääne-Valgevenemaal. Nad aitasid valitsevail klassidel ajada seal ukrainlaste ja valgevenelaste rahvusliku rõhumise ja vägivaldse poolastamise poliitikat.

Oma silmakirjalike ja võltside jutlustega püüdsid preestrid maha suruda tööliste ja talupoegade sügavat meelepaha ja protesti poola panide kuulmatu omavoli vastu. Endise Bjelostoki vojevoodkonna Volkovõski maakonna talupoeg kirjutas Varssavi sotsiaalmajanduse instituudi poolt 1933. a. korraldatud talupoegade elulookirjelduste võitlusel, ühest niisugusest preestri silmakirjalikust jutlusest: „Mulle meenub ühe preestri jutlus: „Minu armsad — ütles preester — vaadake ometi, kui armuline on jumal! Loonud maailma ja inimese, lõi ta tema jaoks suurepärase naise, lõi hobuse, kellega sõidetakse, kõik aina sinu jaoks, inimlaps. Ta lõi lehma, kes annab piima ja võid, lõi selge päikese, mis paistab ja soojendab, andes elu kogu maailmale, — kõik aina sinule, inimlaps. Ta lõi kuu ja tähed, mis öösi nii imekaunilt siravad, — samuti inimese jaoks.“ Preester laulis sellest väga magusalt, kuid ta ei ütelnud päris tõtt. Oleks pidanud veel ütleva, et need avarad aasad, põllud ja metsad pole sinu jaoks, inimlaps. Need on ainult üksikute isikute eesõigus. Päikese, kuu ja tähtede valgust, samuti ka õhku ei saa panid omastada. Aga kõik muu on nad osavalt omastanud.“

1) Lenin, II Internatsionaali krahh, vene keeles. Teoste XVIII köide, lk. 259.

Talupojad, kes töötasid poola panide heaks ja löid neile oma ranga, kurnava tööga määratu suuri rikkusi, elasid väljapääsmatus viletsuses ja näljas.

Maad, aasad, metsad, vabrikud ja tehased, poliitilise vabaduse ja rõõmsa, õnneliku elu said Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevenemaa talupojad ja töölised endale jäädavalt alles siis, kui Punaarmee vabastas nad poola panide surve alt.

Panide Poolas oli katoliku preestritel ja kloostritel üle 300 tuhande hektaari maad, ja nad olid seega samuti suurmõisnikud. Piiskop Twardowskil, suurimal Poola mõisnikul, oli ainuüksi Stavtšanõ maakohas 1200 morgenit maad. Piiskop Tvardovskil oli maad 20 morgeni võrra rohkem kui küla kõigil 2500 elanikul kokku. Piiskopile kuulusid kõik metsad, tiigid ja järved tee ääres Lvovist Grudekisse.

Preestrid kaitsesid panide ülevõimu mitte ainult valejuttudega ja silmakirjalike jutlustega, vaid täitsid ka timukate funktsioone. Panide Poola jubedais piinakambreis asetsesid kõrvuti ukraina ja valgevene rahvaste vabadusvõitlejate verest üleujutatud piinamisruumidega vanglakirikud, kus talaarides timukad viisid lõpule talaarideta timukate töö. „Nõukogude Ukraina“ kirjasaatja sms Sirota kirjutab Lutski vanglast järgmist:

„Läksime vaatama piinakambrit. Siin ta on, see kuulus „duši“-piinamisruum. Siin nendes purkides hoiti tärpentiini vangidele ninna pritsimiseks ja valamiseks. Siin on maas mahaheidetud ja purustatud käeraudu, vangiraudu. Seinas — konks, seesama, mille külge riputati vange, pea alaspidi. Süütame tiku. Seintel on veel näha kuivanud verepritsmeid. See on meie lääne vendade, ukrainlaste ja valgevenelaste veri, selle timukate „templi“ kõrval on aga talaarides inkviisitorite tempel. Siin on veel avatud piibel ja hõbeküünlajalgades seisavad küünlad. Suitsupann vedeleb põrandal ühes brokaaditükkidega. See on vanglakirik. Poliitvangid purustasid selle kohe pärast vabanemist.“

Sünged verised piinakambrid ja vanglakirikud asetsesid alati kõrvuti, sest papid olid Poola ohranka (defensiivi) agendid. Seda, mida timukail ei õnnestunud poliitvangidel piinamisel teada saada, püüdsid papid välja pinnida „pattude andeksandmise lubadusega kõigearmulise jumala poolt“, et sel teel saadud andmed kohe sandarmitele edasi anda.

Papid ja rahva timukad teotsesid ühel nõul. Vangiraudade ja piibliga, piinariistade ja ristiga püüdsid Poola panid kinni hoida oma verist ülevõimu rõhutud rahva üle.

Rahva vihaseimad vaenlased — preestrid, koos argade ja alatute Poola ohvitseride jõukudega, unustades oma jutlused „armastusest ja vagadusest“, lasksid kirikute kellatornidest kuulipildujaist meie sissetulevate sangarliku Punaarmee osade pihta, kes töid vabanemise Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene rahvaile. Nii oli Tarnopolis, Zborovis, Lvovis ning reas teistes linnades ja külades.

Punaarmee täitis oma suure ajaloolise ülesande. Ta vabastas igaveseks meie vennad ukrainlased ja valgevenelased Poola panide ikkest. Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene rahvad valimistel üldise otsese ühtaolise valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel 22. oktoobril hääletasid üksmeelselt Nõukogude võimu poolt — ainsa tõelise rahvavalitsuse poolt, kes kaitseb töötava rahva huve, hääletasid suure Nõukogude Liiduga ühinemise poolt.

Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene vabastatud rahvad hakkavad koos Nõukogude rahvaste suure perega ehitama uut õnnelikku elu, kus pole inimese eksploateerimist inimese poolt, pole rahvuslikku survet, pole viletsust ja tööpuudust. Suure Lenini-Stalini partei ja kogu maailma töötava rahva geniaalse juhi seltsimees Stalini juhtimisel NSV Liidu rahvad on juba astunud sotsialismi lõpuliiku ülesehitamise ja järkjärgult kommunismile ülemineku ajajärku.

Seltsimees Stalin, kommunistliku partei XVIII kongressil kokku võttes ära käidud tee tulemusi, ütles:

„Peatulemus seisab selles, et meie maa töölisklass, hävitades inimese eksploateerimise inimese poolt ja kindlustades sotsialistlikku korda tõestas kogu maailmale oma asja õigsust. Selles on peatulemus, sest ta kindlustab usku töölisklassi jõusse ja tema lõpliku võidu paratamatusse 1).“

Sotsialismi võidud NSV Liidus kindlustavad kogu maailma töötava rahva usku töölisklassi jõusse. „Ei vabadust saa taeva väega, ei anna tsaar, ei hiiglane“ — ei mingid üleloomulikud jõud ega müütilised olematud „lunastajad“ ei too inimkonnale vabanemist kapitalismi survest. Verisest kapitalistlikust orjusest vabastab töötava inimkonna ainult revolutsiooniline töölisklass, kes Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini võitmatu lipu all pühit ära kapitalismi kogu maailmas, nagu ta seda juba on teinud ühel kuendikul maakerast, ja ehitab õnneliku kommunistliku ühiskonna.

Usk — „oopium rahvale“ — on sotsialismile vaenulik, ta on vastand teadusele, ta on läbi ja läbi silmakirjalik, võlts ja kahjulik. Kahjulikud on ka usupühad. Need on vana maailma pühad, nad on kasulikud ainult eksploateerivaile klassidele. Ühest niisugusest pühast — jõuludest, tema tekkimisest ja klassilisest põhiolust jutustabki see brošüür.

Võitlus Kristuse kuju ümber.

Papid väidavad, et jõulupühad on rajatud juba esimeste kristlaste poolt reaalse sündmuse — Jesuse Kristuse 2) sündimise mälestuseks, kes olevat aluse pannud ristiusule ja -kirikule. Kuid need kiriklaste väited

1) Stalin, Aruanne XVIII parteikongressil ÜK(b)P KK tööst. Vene keeles. Riiklik poliitiline kirjastus 1939, lk. 62.

2) Kristuse müüdiga seotud legendaarsete isikute nimed on käesolevas brošüüris toodud sel kujul nagu nad esinevad piibli viimases eestikeelses väljaandes.

pole õiged, vaid on teadlik vale. Ajalooteadus on tõestanud, et Kristust pole tegelikult kunagi olnud, ta on ebaajalooline, muinasjutuline, väljamõeldud isik, nagu muistsete ja kaasaegsete uskude teisedki jumalad.

Esimesed kristlased ise, nagu seda on näha „Johannese ilmutamisraamatust“, mis kirjutatud 69. a. paigu, kujutasid Jesust Kristust ainult jumalusena, mitte inimesena või jumal-inimesena, ega polnud neil minigeid legende tema maapealse elu kohta. Kristlased hakkasid oma muinasjutulisele Kristusele — „taevasele päästjale“ esmakordselt omistama inimese jooni alles 1. sajandi lõpust alates, millest annavad tunnistust tol ajal kirjutatud „Pauluse raamatud“. Tol ajal kristlased vast alles hakkasid sellele fantastilisele olendile andma liha ja vere kuju.

Mitte varem II sajandi esimest poolt loodi kristlaste poolt evangeeliumi „ajalugu Kristusest“, tema maapealse elu kirjeldus, mis algusest lõpuni koosneb usulistest muinasjuttudest — müütidest ning selle tõttu ei pälvi mingit usaldust.

Sellest ajast peale, s. o. esimeste evangeeliumide ajast hakkasid kristlased (isegi mitte kõik) omistama muinasjutulisele Kristusele rööbiti jumala joontega ka inimese jooni ja lasksid käiku rea fantastilisi legende tema maistest elust, mida hiljem hakati täiendada teiste samasuguste muinasjuttudega.

„Johannese ilmutamisraamatust“ on Jesus „taevane päästja“, „Pauluse raamatuis“ — maa peale tulnud „jumalik lunastaja“, evangeeliumides — jumal-inimene, lõpuks paljudele usulahkudele ja protestantlikele usuteadlastele — lihtsalt inimene. Sellest ajast peale, millal on olemas ristiusk, ei lakka Kristuse kuju arenemise ja muutumise protsess. Sellest pole ju nii väga palju aega tagasi, kui Rooma paavstilt tuli tarvitusele Kristuse uus kuju kui „Kristus-kuninga“ oma.

Kui Kristus oleks ajalooline, reaalne, kunagi tõepoolest maa peal elanud isik, siis oleksid niisugused manipulatsioonid tema kujuga võimatud. Iga masti ja igasuguste voolude papid teadsid ja teavad seda, kuid vaikivad sihilikult. Selle vaikib surnuks ka enamik kodanlikke ajaloolasi, pappe „diplomeeritud toapoisse“.

Samal ajal juba kodanliku revolutsiooni päevil Prantsusmaal XVIII sajandi lõpul Dupuis, Volney ja teised revolutsioonilise kodanliku intelligentsi esindajad esinesid ajakirjanduses Kristuse ajaloolisuse eitamisega, tõendasid tema müütilisust. XIX sajandi keskpaigu, kodanluse võitluses feodalismi alussammaste vastu, paljastasid Saksamaal muinasjutulise Kristuse kiriklik-papilikku käsitlust pahempoolsed Hegeli õpetuse pooldajad — Strauss, Feuerbach ja eriti Bruno Bauer.

Viimaseil aastakümneil paljud kodanlikud õpetlased, kes uurisid algkristluse küsimust, eitasid Jesuse ajaloolisust. Sellesse õpetlaste gruppi kuuluvad Pirson, Bolland, Van den Berg van Eisinga Hollandis, J. Robertson, Whitetaker Inglismaal, B. Smith P.-Am. Ühendriikides, Emilio Bossi

(Milesbo) Itaalias, A. Drews, S. Lublinsky, G. Raschke, E. Hertlein j. t. Saksamaal, P. Couchou, E. Moutié-Rousset, A. Bayet, A. Delafausse, P. Alfarique, E. Dujardin Prantsusmaal. Kõigi nende autorite tööd tõendavad Kristuse kui reaalse isiksuse kui ajaloolise tegelase traditsioonilise kiriklik-papiliku kujutamise mõttetust. Kuid kaugemale nad ei lähe; nad ei paljasta ega võigi paljastada algristiusu ja muinasjutulise Kristuse järjest muutuva kuju sotsiaalset põhialust; nad vaikivad surnuks selle reaktsioonilise osa, mida sajandite kestel mängis ja mängib veel praegugi müütilise Kristuse fantastiline kuju.

Ainult marksistlik ajalooteadus, mis seab oma ülesandeks ajalooliste nähtuste igakülge valgustamise ja töötavate hulkade hariduse tõelise süvendamise, vastab õieti küsimusile selle kohta, millal, kuidas ja miks, missugustes sotsiaalsetes tingimustes tekkis ja arenes muinasjutulise Kristuse kuju, kuidas sai alguse ja arenes ristiusk ise ja missugust reaktsioonilist osa müüt Kristusest mängis ja mängib praegugi kurnavate klasside teenistuses.

Evangeeliumide-eelsed legendid Jesuse sündimisest.

Kõneldes jõuludest — Kristuse sündimise pühadest — viitavad kiriklased tavaliselt evangeeliumide legendidele Kristuse sündimise kohta neitsist Mariast puusepp Josepi perekonnas. Nad esitavad neid evangeeliumi jututusi Jesuse maapealse elu varaseimate kirjeldustena. Tõeliselt aga pole evangeeliumid vanimad ja ainsad piibliteosed.

Varaseim uue testamendi piibliteostest on, nagu juba märkisime, „Apokalüps“, „Johannese ilmutamisraamat“, mis kirjutatud 69. a. paigu.

„Apokalüpsi“ läbib protesti võitlusvaim orjade ja kehvike raskete elutingimuste vastu võimsas Rooma impeeriumis I sajandil. Temas on leidnud fantastilise väljenduse vihkamine „Babülioni hoora“ — Rooma vastu ja meelega relvastatud klassivõitluse edus rõhujatega. Jõuetud võitluses Rooma riigiga, otsisid orjad ja kehvikud, Rooma poolt alistatud ja laialipillatud rahvad vaimset vabanemist; oma protesti kurjuse- ja vägivalda-maailma vastu väljendasid nad usulisel kujul, pannes kõik oma lootused petlikule taevaabile jumaliku lunastaja, messias-kristuse Jesuse poolt.

Kristlased ootasid, et Jesus tuleb maailma oma taevavägedega, võidab sotsiaalse häda valitseja ja süüdlase — saadana ja tema teenrid, purustab selle saadana riigi — Rooma impeeriumi koos tema orjapidamiskorraga ja loob uue sotsiaalse õigluse riigi. See usk ja need kujutlused on metsikul, segasel kujul väljendatud „Apokalüpsi“.

Tolle ajajärgu kristlus, millal oli kirjutatud „Apokalüps“, ei tundnud end veel iseseisva usuna, ei lõonud lahku juudiusust, milles ta oli tekkinud. Usuõpetus ja usukombed olid alles eos. Legendid Jesusest

Kristusest hakkasid samuti alles kujunema. Nii on meil võimalus jälgida, millised olid varaseimad kujutlused Jesusest.

„Apokalüpsi“ Jesus erineb oma põhijoontes teravalt hilisemast evangeeliumide Jesuse kujust. Ta on üleloomulik taevane olevus, keda kujutatakse kord kaheteralise mõõgaga võimsa võitlejana, kord seitsmesilmalise tallena, kes karjatab rahvaid „raudkepiga“ jms.

Ka Kristuse sünni pilt on „Apokalüpsis“ fantastiline: Jesuslaps sünnib taevas „päikesest ehitud“, tähekrooniga kroonitud tiivulisest „naisest“, kusjuures nad mõlemad, ema ja poeg, saavad surmahädaohu ja tagakiusamise osaliseks kuratliku lohe — saadana poolt ja päästavad end tema eest — üks jumaluse aujärje juure, teine kõrbe (XII, 1—16). Kogu selles stseenis pole ühtki maist kuju ja ühtki reaalselt maist joont. Kõik siin on aina fantastika ja mütoloogia, s. o. väljamõeldus.

Apokalüptiline jutustus Jesuse Kristuse üleloomulikust sünnist „taevakuninganna“ läbi on ristiusu ümbertöötus tervest reast muistse-ida ja greeka-roma müütidest-legendidest jumalate ja kangelaste sünni kohta. Nii jutustasid muistsed egiptlased, et jumalanna Isis, keda nad kujutasid päikesevalguses, sirp jalge all ja kroon peas, sünnitas imeväärset oma poja — „päästja“ Horose, sai ühes temaga koletusliku lohe Seti tagakiusamise osaliseks ja oli sunnitud põgenema salajasse paika Niiluse pilliroogudes. Midagi säärast jutustasid vanad greklased jumala Apollo sünnist Latona läbi ja nende tagakiusamisest lohe Pythoni poolt.

Niisugused „paganlikud“ jõulumüüdid-legendid võttis algkristlus omaks ja töötas nad ümber. „Apokalüpsi“ autor kujutles, et Jesus Kristus, kes pidavat määratud ajal võitma patuse maailma valitseja — kuradi, purustama selle kuradi riigi — Rooma impeeriumi ja looma õiglaste jaoks igavese õndsuse riigi, peab enne seda sündima taevas, saama saadanalt surmahädaohu osaliseks ja teatav aeg end varjama kõrgeima jumaluse aujärje juures, et siis ilmutada end maailmale imeliste kangelastegude ja toimingutega.

Jesus on „Apokalüpsis“ taevavõitleja ja samal ajal lunastav tall, „kes on tapetud maailma algusest peale“.

Hoopis teise Kristuse kuju ja tema sünni teissuguse kirjelduse leiame pärast „Johannese Apokalüpsi“ järgnevas uue testamendi evangeeliumide eelsel teoste sarjas — nn. apostel Pauluse raamatuis. Teaduslikult on kindlaks tehtud, et need läkitused olid kirjutatud mitme isiku poolt I sajandil, päris lõpus, ja II sajandi algul.

Tolle aja ristiusk eemaldus ikka rohkem juudiusust ja omandas iseiseiva ülemaailmse usu iseloomu. Vastavalt sellele muutus ka Jesuse Kristuse kuju ise: ta kaotas ikka rohkem juudi messia-päästja jooni ja omandas teravamalt muistse-ida ja greeka-roma „kannatava, sureva ja surmuist ülestõusva“ jumaluse-lunastaja jooni. Selle ajajärgu teosed — vale-

Pauluse raamatud — peegeldavad Jesuse kuju algristiusulise arengu seda teist astet, Jesust kui lunastajat eelkõige.

Nende läkituste õpetuste järgi on Jesus üleloomulik olevus, kes igavesest ajast on olnud jumala juures taevas ja koos temaga osa võtnud maailma loomisest. Jumala vastane — saadan tõi maailma patu ja ühes patuga — surma. Et inimesi patu küüsisist välja kiskuda, andis jumal neile prohvet Mosese kaudu oma vana-testamendi „seaduse“, juutide „vana testamendi“. See seadus muutus pikapeale inimkonnale raskeks ikkeks ja osutus vähemõjuvaks. Siis, et päästa „seaduse“ surve all vaevlevaid inimesi patust, needusest ja surmast, saatis jumal nende juurde Jesuse Kristuse.

Jesuse tuli taevast maa peale ja võttis endale inimese-orja, orjapidajate Rooma impeeriumi elanikkonna viletsaima ja põlatuima osa esindaja kuju ja lihaliku kehastuse. Niisugusel kujul tõi Jesus Kristus end vabatahtlikult ohvriks, et igaveseks lunastada inimeste patud, laskis end risti lüüa, kuid tõusis pärast surma üles — vabanes ajutisest ihulisest kekast — ja läks tagasi oma taevase „isa“ juurde. Ja see taevase Kristuse Jesuse vabatahtlik ohvrism olevat vabastanud kõik inimesed patust, needusest ja surmast ja taganud kõigile inimestele ülestõusu ja surematuse.

Läkitused, nagu ka „Apokalüps“, räägivad Jesuse Kristuse sündimisest, kuid kujutavad seda hoopis teisiti. Jesus sündivat juba maa peal, maisest naisest, kuid mingeid üksikasju läkitused ei teata: üheski neist pole midagi reaali-ajaloolist, midagi tõelisusele sarnlevat. See on seesama üleloomuliku messia-kristuse sünni fantastiline miljöö, mis „Apokalüpsiski“, ainult selle vahega, et tegevus ei sünni enam taevas, vaid maa peal. Selle tõttu pole siin ega saanudki veel olla Jesuse vanemate nimesid, tema sünnikoha ja tegevuse nimetamist, kronoloogilisi viiteid sellele jms.

Jesuse „ajaloo“ järgneva läbitõotuse leiame uue testamendi evangeeliumides, kus peegeldub kolmas aste Jesuse Kristuse ristiusulise kuju arengus. Evangeeliumides leiame juba igasuguste üksikasjade poolt rikkalikke legende Jesuse sünnist, tegevusest, surmast ja ülestõusmisest, mis esitatud avaras jutustavas vormis, kindlate ajalooliste sündmuste ja isikutega taustal.

Jesuse muutumine näilis-ajalooliseks isikuks ja evangeeliumide tekkimine.

Greeka sõna „evangelion“ tähendab tõlkes „hea sõnum, hea sõnumi kuulutamine“. Vanimate evangeeliumide ilmumine kuulub II sajandi esimesse poole.

Selleks ajaks tegi ristiusk propaganda alal uusi edusamme ja elas üle uusi muutusi. Kristlaste ja kristlike koguduste arv oli kasvanud. Ülekaalukale kohale nende seas arvuliselt ja mõjult asusid kristlased „paga-

nate“ hulgest, kes surusid kristlased-juudid tagaplaanile. Ristiusk võttis kaju kui ülemaailmne „usk kõigi jaoks“.

Kristlikes kogudusis hakkas tekkima eriline kirikuorganisatsioon, eesotsas piiskopega. Varem sotsiaalselt enam-vähem ühtlased kogudused hakkasid jagunema jõukate kristlaste eesõigustatud vähemuseks — „vaimulikeks“ ja tavaliseks massiks — „ilmlikeks“.

Tol ajal moodustunud kirik lükkas tagasi need voolud algkristluses, mis nägid Jesuses Roomale hukatust toovast taevavõitlejat. Siin polnud enam „võitlusvaimu ja võidukindlust“ (Engels), millest on läbi imunud „Apokalüps“. Ristiuse kirik võttis II sajandil ekspluateerimis-, surve- ja vägivalda-maailma sellisena nagu ta on, õpetas leppima sellega.

Kõik see tõi uusi muudatusi usuõpetusse, mütolooiasse, s. o. legendidesse, ja kristlaste usukommete praktikasse.

Oma õpetuse propagandakäigus tuli kristlastel sageli vastata vastuvaidlustele Jesuse kui messias-kristuse õpetuse ja isiku kohta. Juudid viitasid sellele, et Jesusest ja tema lunastussurmast pole kellelgi midagi teada, pole teada isegi seda, kas ta tuli maa peale, ja kui tuli, siis milline oli tema suhtumine vanale testamendile jne., jms. Eriti imelik näis juutidele kristlaste õpetus messias-kristuse häbistavast surmast ristil — orjade hukkamise abinõul.

Kirikukirjaniku Justinuse (umb. 150. a.) „Kahekõnes Triphonusega Juudamaalt“ räägib Triphonus kristlaste kohta: „Teie usute tühipaljust muinasjutust ja ise mõtlete endale välja oma Kristuse. Kui ta kuskil sündiski ja kuskil elas, siis igal juhtumil pole ta üldse kellelgi tuntud.“

Vastuseks sääraseile väitele tõendasid kristlased viidetega vana testamendi „kirjadele“, et just nende Jesuse näol on teostunud kõik messianistlikud „prohvetlikud ennustused“, s. o. prohvetlikud ennustused messias-lunastajast. Nad kinnitasid, et just Jesus oli töötanud messias-kristus, et just tema kaudu jumal võttis maksvuse ja jõu oma „vanalt testamendilt“ ja avas inimestele uued teed lunastusele; et juudid ebaõigelt piirasid kitsaste rahvusraamidega messia osa, kes pidi olema mitte ainult juudi rahva, vaid kogu patuse inimkonna lunastaja ja päästja.

Kõige selle kujukaks selgitamiseks oli juba vähe vale-Pauluse läkituste väheselgitavast ja abstraktsest usulisest filosoofiast. Oli vaja ilmunud messia — Jesuse maapealse elu terviklikku üksikasjalisemat ajalugu, pidevat jutustust temast, mille põhimomendid olid märgitud juba nimetatud läkitustes. Hakkas tekkima uusi muinasjutte Kristusest. Kristlaste teadvuses omistati Jesusele ikka rohkem puht-maisi, inimese jooni, ta muutus ikka rohkem ajalooliseks isikuks ja teda asetati ikka rohkem teatavasse kindlasse ajaloolisse miljöösse.

Kuid kristlaste propaganda oli suunatud peamiselt „paganate“ poole. Et „paganaid“ enda poole värvata, oli peale vastava õpetuse ja usukommete vaja veel niisugust jumalusekaju, kes oleks neile arusaadav, mõiste-

tav ja lähedane. Jesuse fantastiline kuju „Johannese Apokalüpsist“ ja ebamääraselt-udune Jesuse kuju vale-Pauluse läkitustest selleks ei kõlvanud.

„Paganad“ teadsid paljusid oma jumalusi ja kangelasi, kes kunagi olevat elanud ja teotsenud maa peal, tulid alla maa peale või sündisid siin inimese kujul, saatsid siin korda mitmesuguseid tegusid, muuseas ka imesid. Kuid kõik need paganlike legendide isiksused olid inimestest kuidagi kaugel, elasid vähe kaasa nende igapäevastele hädadele ja huvidele, eriti „väikeste“ inimeste — orjade ja linna kehvikrahva huvidele.

Vajadus anda silmapaistev, kujukas, iseloomult lähedane ja „paganate“ arusaamisele vastav Kristuse kuju, varustada ta teravalt väljendatud inimese joontega ja samal ajal mitte vähendada tema jumalikku olemust, tuua ta ajutiseks alla maa peale, arendada lunastava kangelasteo ülesanne ja Kristuse jutlused tervikuliseks pidevaks ajalooks jne., — see vajadus soodustas samuti Jesuse historiseerumist, s. o. tema muutumist näiliselt ajalooliseks isikuks, ja evangeeliumide kui pideva jutustuse loomist tema maapealsest elust ja tegevusest.

Ühes sellega töid paganad ristiusku astudes kaasa oma endisi usuilisi veendumusi, kujutlusi, legende ja kombeid, ja sidusid neid nii või teisiti oma uue usuga uude jumalusse — Jesusesse Kristusesse. Nad andsid Jesuse kujule oma jumalate ja kangelaste jooni, kandsid temale üle oma kujutlusi ja pärimusi nendest, nende elust ja tegevusest maa peal. Jesuse kuju niisugune ümbertöötamine soodustas samuti tema evangeelse ajaloo loomist.

Edasi, tolle aja kristlike koguduste piiskoplik-kiriklik organisatsioon ise nõudis selle organisatsiooni seesmise korra, usukommete praktilise ja õpetuse kindlustamist, pühitsemist, selgitamist. Piiskopid koos teiste vaimulikega olid huvitatud oma eesõigustatud seisukorra pühitsemisest müütilise muinasjutulise Jesuse eeskujuga ja autoriteediga. Tolleks ajaks keeruliseks muutunud kristluse usukombed nõudsid samuti pühitsemist Jesuse nimega. Sama oli usuõpetusega ja kristlaste käitumisreeglitega kogudustes. Kõik see tõukas kristlasi samuti Jesuse inimeseks-muutmise ja historiseerimise radadele ja soodustas mitmesuguste väljamõeldud legendide loomist tema maapealsest elust ja tegevusest, mis said evangeeliumide aluseks.

Nimelt evangeeliumide, aga mitte evangeeliumi.

Asi on selles, et kristlikud erigrupid, -voolud ja -suunad arendasid Jesuse Kristuse kuju erinevalt, andsid talle erinevaid jooni, ümbritsesid teda erinevate, tihti vastuoluliste legendidega, mis leidis kajastumist ka evangeeliumides. Sellest tulebki nii meieni jõudnud, kui ka mittedäälitud algkristlike evangeeliumide suur hulk (ümmarguselt nelikümmend), sellest tulebki nende sisu mitmekesisus ja kirevus, sellest see vastuolude rohkus nende vahel nii Jesuse enese kujutamises kui ka tema elu ja tegevuse kirjeldamises. Usulahkude omavahelises võitluses viitas igäüks neist oma

evangeeliumile. Uuestitekkivad usulahud löid uusi evangeeliume või tegid vanu vastavalt oma õpetusele ümber.

Matteuse ja Luka jõulumüüdid-legendid.

Ristiusu piibli aluseks seatud neli evangeeliumi kuulutas kirik „jumala käsul kirjutatuks“. Neid evangeeliume omistas ta ja omistab praegu muinasjutulise-Jesuse lähimaile jüngreile, apostlitele — Matteusele, Markusele, Lukale ja Johannesele, kes olevat need kirjutanud varsti pärast Kristuse surma just selles kronoloogilises järjekorras, milles loetlesime nende nimesid. Teaduslik kriitika paljastas selle pappide väljamõelduse ja tõestas, et evangeeliumid, mis annavad vastuolulist ja segast materjali, olid kirjutatud tundmatute autorite poolt II sajandi esimesel poolel, kusjuures vanim neist on Markuse oma ja hilisem Johannes oma. Seepärast, kui räägime „Markus“, „Lukas“ jne., siis on see ainult vastavate uue testamendi teoste tingmärkimine, mille tõelised autorid on tundmatud.

Nii siis, pöördudes evangeeliumide jõulumüütide poole näeme kõigepealt paljuütlevat pilti: Markusel ja Johannesel pole neid müüte üldse. Need mõlemad evangelistid toovad Jeesuse näitelavale juba täiskasvanud inimesena, kes sündis teadmatult millal ja kus. See seletub sellega, et Markuse evangeeliumi koostamisel legende Jesuse maisest sünnist polnud veel nähtavasti olemas, hilisem evangelist Johannes heitis aga need lihtselt kõrvale, sest need ei sobinud Jesuse kujutamise ja mõistmiseks tema poolt. Kui Jesus oleks olnud ajalooline isik, siis oleks niisugune olukord tema maa-pealse elu alg-ajalooga vaevalt võimalik olnud.

Jõulumüüte Jesusest leiame ainult Matteuse ja Luka evangeeliumidest, kusjuures need müüdid ei lange sugugi ühte, vaid maalivad täiesti erinevaid pilte ja on teineteisega lepitamatult vastuolus, mida kiriklased vaikivad alati ja kõikjal hoolega surnuks või mätsivad kinni. Et selles veenduda, võrdleme neid mõlemaid jutustusi.

Algame Matteuse evangeeliumiga.

Esitades Jesuse põhjaliku sugupuu, millel peatume allpool, asub evangelist selle järele jõulumüüdi juurde ja kujutab asja järgmiselt: Juudamaa linnas Betlemmas elavad neitsi Maria ja tema vaga mees Josep. Viimane saab kurvastusega teada, et tema neitsilik naine on kellestki rasedaks jäänud, ja otsustab ta enda juurest ära ajada. Kuid talle ilmub unes ingel ja seletab, et Maria on rasedaks ääanud pühast vaimust, et tema poeg peab kandma nime Jesus, ja et see poeg saab inimeste päästjaks pattudest. Evangelist viitab seejuures Jesaia „prohvetlikele“ sõnadele lapse sündimisest neitsist. Järgides ingli juhatausele jätab Josep Maria enda juurde ja hoidub lihalikust ühendusest temaga. Maria sünnitab poja ja mees paneb talle nimeks Jesus.

Jesuse sündi Betlemmas märgib imeliku tähe ilmumine taevasse, millest targad kaugel idas saavad teada jumala-lapse sündimisest ja saabuvad Juudamaa pealinna Jeruuslemma teda kummardama. Nende pärimised teevad rahutuks oma võimu pärast kartva kuninga Herodese ja ajavad kogu pealinna jalule. Oma ülempreestreit ja kirjatundjailt saab Herodes teada, et piibli prohvetliku ennustuse järgi kuninglik messias-kristus peab sündima Betlemmas, ja teeb tarkadele ülesandeks vastsündinud Jesusest kõik teada saada, et siis ta hukutada. Imetäht juhib targad Betlemma ja näitab neile kätte Jesuse sünni- ja viibimispaiga. Astudes Josepi majja kummardavad nad Maria poja ees ja annavad talle andeid. Ingel hoiatab tarku unes Herodese kurikavalaist kavatsusist lapsukese suhtes, ja nad pöörduvad teist teed oma maale tagasi.

Pärast seda ilmub ingel jälle unes Josepile, avab talle Herodese plaanid ja käseb ühes perekonnaga põgeneda Egiptusse.

Josep talitab ettekirjutuse kohaselt, kusjuures evangelisti sõnade järgi siin täitub Osea prohvetlik ennustus vanas testamendis, et jumal toob oma poja Egiptusest tagasi. Tarkade poolt petetud Herodes annab suures vihas käsu kõigi laste tapmiseks kuni kahe aasta vanuseni Betlemmas ja tema ümbruskonnas, millega minevat täide teine vana testamendi ennustus — Jeremia oma — Raheli lohutamatust nutust oma laste pärast.

Herodes sureb. Ingel ilmub uuesti unes Josepile ja teatab tema ja ta perekonna kodumaale tagasituleku võimalusest ja vajalikkusest. Josep täidab selle korralduse, kuid kartes Herodese poega — uut kuningat Archelaost — ja järgides jällegi ingli uuele juhatusel unes, läheb Põhja-Palestiinasse Galileamaale, kus asub elama Naatsareti linna, nii et läheb täide vana testamendi prohvetlik ennustus messias-kristuse kohta, et „teda peab naatsareuseks hüütama“. (pt. 1—2).

Hoopis teisiti kujutab asja evangelist Lukas.

Oma legendi Jesuse sündimisest põimib evangelist samasuguse müüdiga „messia elkäija“, muinasjutulise Ristija Johannese sünnitamise kohta väga elatunud Elisabethi poolt. Jesuse sünnist jutustab Lukas nii: Galilea linna Naatsaretti, kus olevat elanud Jesuse vanemad, ilmub ingel. Ingel külastab Mariat ja oma tervituses nimetab teda jumala ees erilist armu leidnuks ja õnnistatuks naiste seas. Maria on arusaamatuses ja köhkub.

Siis teatab ingel talle, et ta jääb jumala armulikult tahtmisel rasedaks, sünnitab poja ja paneb talle nimeks Jesus, kusjuures lapsukest peab hüütama kõigekõrgema pojaks; jumal annab talle tema kuningliku esiisa Taveti aujärje ja ta valitseb igavesti israeli rahva üle. Üllatatud Maria küsimusele, kuidas võib see juhtuda, kui tal pole lihalikku ühendust mehega, seletab ingel, et ta jääb rasedaks pühast vaimust. Näitena jumala kõikevõimsusest osutab ingel neitsi sugulase Elisabethi peale, kes vanas eas jäi rasedaks pojaga. Maria alistub alandlikult hea sõnumi tooja sõnadele

ja jumala otsusele. Pärast ingli visiiti Maria külastab Elisabethi, kes tervitab teda kui jumala äravalitut.

Rooma keiser Augustus annab seaduse rahvaloenduseks kogu impeeriumis. Süürias, millesse kuulub ka Palestiina, valitseb sel ajal tema asevalitseja Quirinus. Seaduse täitmiseks asub Joosep oma raseda naise Mariaga Naatsaretist oma esivanemate linna Betlemma. Marial jõuab kätte sünnitamisaeg. Et linna võõrastemajas ei õnnestunud ulualust leida, sünnitab Maria poja ühes karjalaudas, linna taga, ja kasutab sõime hällina. Sünnihetkel ilmub väljal ingel kohalikele karjaseile, teatab neile rõõmsõnumit jumaliku messias-kristuse maailmaletulekust ja seletab, kuidas teda leida. Öhus kostab inglite laulu: „Au olgu jumalale kõrges, ja maa peal rahu, inimestest hea meel!“

Järgides ingli juhatusi, lähevad karjased Betlemma, leiavad Jesuse vanemad ja ta enda sõimes lamavat ja jutustavad, mis nad väljal näinud ja kuulnud. Kõik imestavad selle üle; karjased pöörduvad rahus tagasi oma karjade juurde. Möödub kaheksa päeva; lapsuke lõigatakse juudi usukombe kohaselt ümber ja pannakse talle nimeks Jesus. Neljakümne päeva möödumisel lähevad vanemad koos lapsukesega Jeruusalemma templisse; seal tervitavad vagad Simeon ja Anna avalikult ja pidulikult kõigi ees messias-lunastajat, keda ootas iisraeli rahvas. Pärast seda kogu jumalik perekond pöörduv rahulikult tagasi „oma linna Naatsaretti“, kodumaale, kus Jesus elab kuni oma ilmumiseni avaliku elu väljale (pt. 1—2).

Nii kujutavad evangelistid Matteus ja Lukas täiesti erinevalt Jesuse sündimise pilti. Nende jutustusi on võimatu omavahel lepitada; need on täiesti erinevad, iseseisvad müüdid. Matteuse pilt on maalitud süngetes toonides. Siin me näeme võimuahnet kuningat, kulda, salasepitsusi, süütute laste verd jne. Luka pilt on rahulik, viletsa lauda vaese olustikuga, sõimega hälli asemel lapsukesega jaoks, lihtsate karjaste tervitusega ja Jesuse rahuliku noorpõlvega, mida ei tumesta mingid hädaohud ega salasepitsused.

Mõlemate piltide vastastikuse sobitamatus ja lepitamatuse vaikivad papid ja katoliku preestrid, nagu juba rääkisime, alati surnuks ja püüavad neist mööda hiilida.

Jesuse kaks sugupuud.

Evangelist Matteus püüab Jesust esitada juudi rahva tõelise pojana ja kuningas Taveti otsese järeltulijana, kelle soost juudid ootasid oma töötatud messias-lunastajat. Seepärast toob ta otsekohe oma jõulumüüdi alguses Kristuse erilise sugupuu, alustades seda müütilise isa Abramiga (1, 1—16). Lukas esitab oma evangeeliumis samuti Jesuse sugupuu, kuid et alla kriipsutada Kristuse kuulumist mitte ainult juudi rahvale, vaid kogu inimkonnale, alustab ta sugupuud inimeste esimesest esivanemast — Ada-

mast ja isegi jumalast. Loetlenud Jesuse esivanemad Adamast Abramini, järgib Lukas pärast seda algul Matteuse nimestikku, aga hiljem, Tavitist peale, esitab erineva Jesuse sugupuud (III, 23—38).

Tulemusena tekib Kristuse mõlemate sugupuude vahel täieline lahku-minek, mis on näha nende järgnevast võrdlusest:

Matteusel	Lukal	Matteusel	Lukal
1. Tavit	Tavit	23. Ahhim	Sorobabel
2. Salomon	Natan	24. Eliud	Räsa
3. Roboam	Mattata	25. Eleatser	Joanna
4. Abia	Mainan	26. Mattan	Juda
5. Asa	Melea	27. Jakob	Josep
6. Josavat	Eliakim	28. Josep	Simeil
7. Joram	Jonan	29. Kristus	Mattatia
8. Usia	Josep	30.	Maat
9. Jotam	Juda	31.	Nang
10. Ahas	Simeon	32.	Esl
11. Hiskia	Levi	33.	Nahum
12. Manasse	Mattat	34.	Aamos
13. Amon	Joreim	35.	Mattatia
14. Josia	Elietser	36.	Josep
15. Joakim	Josep	37.	Janna
16. Jekonja	Är	38.	Melk
17. Sealtiel	Elmodam	39.	Levi
18. Serubabel	Kosam	40.	Mattat
19. Abiud	Addi	41.	Eli
20. Eliakim	Melk	42.	Josep
21. Asor	När	43.	Kristus
22. Sadok	Sealtiel		

Nagu mõlemast sugupuust näeme on Matteuse ja Luka järgi Jesuse ühisteks esivanemaiks pärast kuningas Tavitit ainult kolm isikut: Sealtiel, Sorobabel ja Josep, Maria mees. Isegi Jesuse vanaisa ja vanavanaisa nime-des ei ühtu mõlemad evangelistid, kõnelemata juba sellest, et Lukal on Kristuse sugupuud Tavitist alates neljateistkümnepõlve võrra pikem kui Matteuse oma. Samuti ei õnnestunud neil siduda Jesust otsesesse sugulusse kuningas Tavitiga Maria mehe Josepi kaudu. Vastavalt evangeeliumile olevat ju Kristus sündinud mitte sellest abielupaarist, vaid neitsilikust emast, pühast vaimust ja isegi „jumalast-isast“ endast. Seega on meil evangeeliumide jõulumüütides ka siin täieline kooskõla puudumine, mida kiriklased samuti vaivavad sihilikult surnuks.

Peab ütleva, et need vastuolulised Jesuse sugupuud polnud algkrist-lastel ainsad. Oli palju ka teissugust autorite jõudeaja fantaasia vilja. Nii vale-Pauluse „Esimeses raamatus, Timoteusele kirjutatud“ manitseb autor mõnesid Efesose kristlasi, et nad „ei paneks tähele tühje jutte ega ilma-määramata suguvõsade ülesarvamist, sest need saadavad rohkem küsimisi kui jumala parandamist, mis usu sees on“ (I, 4). Kirik ei säilitanud neid Kristuse sugupuud: tal oli küllalt tegemist nendegagi, mis on paigutatud evangeeliumidesse.

Neitsi kuulutamis-stseenid evangeeliumides.

Kui Jeesuse sugupuu kõrvale jätta, siis algavad mõlemad Matteuse ja Luka jõulumüüdid kuulutamis-stseenidest, mis kiriku poolt on seatud eri püha aluseks. Need stseenid on jällegi täis vastastikkuseid vastuolusid. Matteusel olevat ingel-sõnumitooja ilmunud unes Maria õnnetule mehele — Josepile, kes elas naisega Betlemmas. Lukal toob ingel teate Mariale endale, kes elab mehega Naatsaretis jne. Kuid neist ja teistest lahkuminekuist hoolimata on näha, et mõlemad stseenid on kirjutatud mingi ühise materjali alusel, ühtede ja samade kirjanduslike allikate kasutamise teel, ega pole evangelistide eneste loomingu viljaks.

Nii see tegelikult oligi: evangelistid laenasid kohati sõna-sõnalt rea kuulutamis-stseene vanast testamendist, mis seal on seotud pärimustega „püha ajaloo“ silmapaistvate muinasjutuliste isikute sündimisest: patriarh Isaaku (Mosese I raam., XVII — XVIII), Simsoni (Kohtumõistjate raam., XIII) jt. Evangelistid kasutasid ära need vana testamendi tekstid, töötasid nad vastavalt oma kangelastele ümber ja võtsid sel kujul oma jutustusse.

Niisuguse laenamise aluseks olid evangelistide kaasaegsete kristlaste usulised kujutlused, nagu oleks Jesus jumala poolt veel vanas testamendis töötatud messias, ja nagu oleks jumal selles „pühakirjas“ juba ette piiritletud ja inimestele avanud tulevase Kristuse elu ja tegevuse peamomendid. Nende kujutlustega on seletatavad ka Matteuse arvukad viited vana testamendi tekstidele, mis ta omavoliliselt tõlgendab prohvetlike ennustustena Jeesusest.

Patuta sigitus ja Jeesuse jumalapojaks kuulutamise küsimus.

Põhiliseks jõulu legendiks on väide, et Jesus Kristus on patuta sigitatud neitsi Maria poolt, ja et Jesus on jumala poeg mitte ainult nime järgi, vaid sisuliselt.

Legend lapse imeliku sünnitamise kohta neitsiliku ema poolt jumalusest, küündib ajalooliselt oma juurtega halli minevikku.

Muistses Egiptuses ja Assüüria-Babüloonias juba ammu enne ristiusku peeti kõiki kuningaid jumalate poegadeks. Muistsesreekas ja Roomas oli samuti olemas arvukaid legende mitmesuguseist kangelasist, poliitikategelasist ja keisreist, nagu oleksid emad neid sigitanud ja sünnitanud jumalusest. Suurest vallutajast IV sajandil enne ristiusu ajaarvamist — Makedoonia Aleksandrist jutustatakse näiteks, et tema ema Perüktion on teda sigitanud Zeusilt endalt. Engelse sõnade järgi „... juba Augustus hoolitses selle eest, et mitte ainult jumal-inimene, vaid ka niinimetatud patuta sigitamine saaks riigi poolt ettekirjutatud vormeliteks. Ta nõudis mitte ainult Caesarile ja iseendale jumalike austusavalduste osutamist, vaid

tegi ka korralduse kõikjal levitada, et tema Augustus Caesar „Divus“ (jumalik) pole oma isa-inimese poeg, vaid et ta ema on sigitatud jumalast Apollonist¹⁾.

Need kujutlused, mis antiik-ühiskonnas olid orjapidajate valitsemise fantastiliseks peegelduseks ja pühitseid seda valitsemist, toodi „paganate“ poolt kujunevasse ristiusku ja paratamatult pidi nad üle kantama ka muinasjutulise Jesuse Kristuse isikule tema inimeseks muutmise ja historiseerimise protsessis. Messias-kristus ei võinud „paganate“ seast tulnud kristlaste ettekujutusel maa peal sündida mehest ja naisest, vaid neitsilik ema pidi sigitatama kõrgema jumaluse poolt.

Herodes või Quirinus?

Papid püüavad praegusel ajal Jesuse patuta sigitamise küsimusest neitsi Maria poolt võimalikult vaikimisega mööduda. Nad on isegi valmis tunnistama, et see on ainult muistsete kristlaste naiivne kujutus, kes oma lihtsimeelsuses uskusid oma päästja imelikku sündimist. Muidugi pole vajadust tõestada, et sõnumite kuulutamine, inglite ilmumine ja teised imed on — vagad väljamõeldused. Kuid peale kõigi nende muinasjutude evangeeliumid annavad edasi näiliselt reaalse Jesuse sündimise olustiku — näitavad ära selle sündmuse aja ja koha, nimetavad rea ajaloolisi isikuid ja sündmusi. Kuid ka need andmed ei pälvi mingit usaldust. Tõepoolest, kui arvata, et Jesuse Kristuse sündimine on ajalooline fakt, siis millal see leidis aset?

Juudamaa kuninga Herodese valitsemise viimaseil aastail, — vastab Matteus. Rooma asevalitseja Quirinuse valitsemise ajal, kes Augustuse ajal valitses Süüriat ja Palestiinat, — vastab Lukas.

Jõuame nende ajalooliste tähtpäevade suhtes selgusele.

I sajandi juudi ajaloolase Josephus Flaviuse töödest ja tolle aja teistest kirjanduslikest mälestustest on teada, et Herodes, kelle roomlased panid troonile, valitses Juudamaa ja Palestiina naaberpiirkondi 37. a. kuni 4. a. enne ristiusu ajaarvamist. Pärast Herodese surma Rooma keiser Augustus jagas Palestiina tema kolme poja — Archelaose, Antipase ja Philippose vahel ega annud ühelegi neist kuninga nime, vaid laskis neil osaks saada tetrarhide-nelivürstide tiitli. Herodese vanem poeg tetrarh Archelaos sai jagamisel Juudamaa, Idumea ja Samaaria piirkonnad Jeruusalemma, Tsesarea jt. linnadega. Archelaos valitses oma maid kümme aastat. Ristiusu ajaarvamise 6. aastal Augustus tagandas Archelaose ja saatis ta Galliasse (praegune Prantsusmaa) asumisele.

Tagandanud Archelaose, muutsid roomlased Juudamaa ja tema teised valdusalad keiserlikuks provintsiks, allutasid ta tavaliste keiserlike

¹⁾ Engels — Bruno Bauer ja algkristlus. Vene keeles. Teosed, XV köide, lk. 604.

ametnike-prokuraatorite valitsemisele, liites ta administratiivses suhtes Süüria asevalitsusega. Juudamaa esimeseks prokuraatoriks oli Coponius. Süüria asevalitsuse etteotsa pani Augustus samal ajal väljapaistva riigiametniku (legaadi) Publius Sulpicius Quirinuse. Quirinus andis käsu — Archelaose endistes maades teostada kohaliku elanikkonna varandusliku loenduse, maksude kindlaksmääramiseks. See loendus andis tõuke juutide relvastatud ülestõusuks roomlaste vastu, mille etteotsa asus Judas Galileast. Kõik see sündis ristiusu ajaarvamise 6. aastal.

Järelikult oli kuningas Herodese surma ja Quirinuse loenduse vahet umbes kümme aastat. Jesus ei võinud sündida kaht korda. Kummal on siis sel juhtumil õigus Jesuse sünniaja äramääramises: Matteusel oma Herodesega või Lukasel oma Quirinusega? Kronoloogiliselt ja ajalooliselt on võimatu neid tähtpäevi omavahel lepitada, ja järjekindlad olles peavad usklikud asuma ühe poole neist evangelistidest. Kui aga asuda Matteuse poolele, siis langeb ära kogu Luka jutustus loendusest, Betlemmast, laudast, karjastest jne. Kui tunnistada, et õigus on Lukal, siis peab kõrvale heitma kogu Matteuse jutustuse Herodesest, tähtedest, tarkadest, laste hukkamisest, Egiptusse põgenemisest jm.

Kõigest sellest saab teha ainsa järelduse: evangeeliumide kronoloogilised andmed ei vasta ajaloolisele tegelikkusele ja on võetud Kristuse legendidesse ainult selleks, et neile legendidele anda ajaloolise tõe näilisust.

Betlemm või Naatsaret?

Püstitame teise küsimuse: missugust Palestiina linna või asulat nimetavad evangelistid Jesuse kodumaaks ja tema vanemate alaliseks asukohaks?

Matteus ja Lukas märgivad üksmeelselt, et Jesus sündis Betlemma linnas Palestiina lõunaosas Juudamaa piirkonnas, kuid sellega lõpeb nende üksmeel koha suhtes. Edasi algab segadus sama Betlemmaga ja Põhja-Palestiina linna Naatsaretiga Galileamaal. Matteus nimetab Jesuse sünnikohana Betlemma; seal olevat alatiselt elanud Josep Mariaga, seal ilmutas end vanakese majas ingel-rõõmusõnumitooja, sinna tulid targad Hommikumaalt, seal hukati Herodese käsul lapsi, sealt põgenesid Kristuse vanemad Egiptusse; Betlemma nad ei tulnud enam tagasi, kartes Archelaost, vaid asusid ajutiseks elama neile võõrasse Naatsaretti.

Hoopis teine asi on Lukal: tema andmeil olnud Josepi ja ta naise alaliseks asukohaks Naatsaret, kus Mariale ilmutas end ingel, kust Josep Mariaga läks ajutiselt Betlemma Quirinuse loenduse pärast ja kuhu, „oma linna“, nad tulid jälle tagasi pärast nõutavate usukommete täitmist Jerusalemmas. Kuid Palestiina muistne geograafia ei tunne ühtki sellenimelist kohta ei I ega II sajandil. Peale evangeeliumi esineb see nimetus esmakordselt ainult IV sajandi kiriku-ajaloolasel Eusebiosel tema poolt

esitatavas III sajandil elanud Sextus Julius Africanuse kirjas, kusjuures Africanus nimetab Naatsaretiks mingit asulat Juudamaal, mitte Galileas.

Ajalooteaduses püsib vaade, et mingit Naatsareti linna pole I—II sajandil nähtavasti olemas olnud, ja et evangelistid leiutasid ta selleks, et seletada neile juba tol ajal arusaamatut esialgset kristlaste nimetamist „nazareusteks“ või „nazareusteks“ (see nimetus on Idas kohati säilinud tänini).

Et Kristuse austajate nimetamine „kristlasteks“, „ristiinimesteks“ kujunes välja võrdlemisi hilja, mitte enne II sajandit, seda on näha ka „Apostlite tegude“ märkusest: „Ja Antiookias hüüti jüngreid esimest korda ristiinimesteks“ (XI, 26). Nähtavasti mõeldi Jesuse Naatsaretis viibimine välja nimetuse „nazareus“ seletamiseks. Niiuguseid „seletusi“ tuleb kirikukirjanduses ette sagedasti. Nii IV sajandi kirikukirjanik Epiphanius, kuna ta ei saanud aru ebioniitide usulahu nimetusest („ebion“ tähendab vana-greeka keeles „kerjus“), mõtles välja selle usulahu rajaja — Ebioni.

Jesuse sünnipaigana on evangeeliumides nimetatud Betlemma. See seletub jällegi juutide messianistliku kujutlusega, mille võtsid omaks ka kristlased. Kuningas Taveti valitsemisaastaid oma ajaloo hiilgavaks ajajärguks pidades ja toetudes „prohvetlikele“ sõnadele: „Ja sina Betlemm Juudamaal, see on vähe, et sa oled Juuda tuhandete seast; sinust peab mulle välja tulema see, kes peab valitseja olema Israelis“ (V, 1), juudid arvasid, et tõotatud messias-kristus saab olema Taveti järglane ja sünnib tema kodulinnas — Betlemmas.

Et just need juutide kujutlused mõjutasid evangeliste Betlemma kui Jesuse kodumaa valimisel, seda kumbki neist ei varja. Matteus toetub otseselt Mika sõnadele, Lukas seletab Josepi ja Maria teekonda Naatsaretist Betlemma Jesuse ja Taveti sugulusega.

Nii sobitasid evangelistid geograafiat oma jõulumuinasjuttudele Kristusest.

Betlemma täht ja targad Hommikumaalt.

Asudes jõulumüütide teiste üksikasjade vaatlusele, peatume eelkõige kirikuulsal „Betlemma tähel“ ja „Hommikumaa tarkadel“.

Evangeeliume kirjutati Rooma impeeriumis neil aegadel, millal ebatraditsioon astroloogia oli seal väga populaarne ja levinud.

Vanal ajal usuti, et kõik maailmas on taevakehade erilise mõju all ja samal ajal leiab oma kajastuse ka tähistaevas; nagu oleks seal tähtede taevaraamatus kirja pandud maailma ja kõige selle minevik, olevik ja tulevik, mis maailmas olemas; nagu avalduks tähtedes jumalate tahe, peab ainult oskama seda lugeda. Seepärast astroloogid ennustasid taevakehade järgi, seletasid olevikku ja kuulutasid tulevikku.

Rooma impeeriumis oli astroloogia laialt levinud. Oli inimesi, kes ei võtnud ette ühtki enam-vähem tähtsat otsustamist või toimingut, ilma et enne oleks appi võtnud astroloogilist ennustamist. Eriti püüdsid vanaaja inimesed tähtedest välja lugeda oma saatust ja neid huvitavate inimeste saatust.

Vanaaja ristiusu-kirjaniku Eusebiose teatel tol ajal paljud uskusid, et „inimene sünnib mingi tähe mõju all, ja niipalju kui taevast on tähti, niipalju on ka inimesi maa peal; kui inimene sureb, siis tema täht kaob; kui aga inimene sünnib, siis ilmub ka tema täht“. I sajandi Rooma kirjanik Plinius Vanem märgib, et tähe sära järgi saab otsustada inimese saatuse üle: rikkaille vastavad heledad tähed, vaeseile — väikesed, haigeile — tuhmid jne.

Keiser Augustus, kes olevat sündinud soodsa tähtedeasendi all, laskis lüüa „oma tähe“ (Kaljukitse tähekoogu) medalitele ja müntidele. Tema järeltulija — keiser Tiberius — pidas alatasa nõu oma õueastroloogi Trassillusega.

Varal ajal oli valitsemas kujutlus ka tähtedest-teejuhtidest. Rooma aristokraatse Juliuste suguvõsa müütiline esiisa Aeneas olevat pärast Trooja hukkamist jõudnud Itaaliasse imelikust tähest juhituduna, mis kadus, niipea kui ta oli jõudnud määratud kohta.

Astroloogia parimaiks tundjaks peeti vanaaja Greeka-Rooma maailmas idamaa kaldealasi, täpsemalt öeldes Pärsia preestrid, keda tavaliselt kutsuti maagideks, tarkadeks.

Pärast seda oleks imelik olnud, kui ükski evangelistidest oma teoses poleks kajastanud nende ajajärgul valitsevaid astroloogilisi kujutlusi ega poleks oma jutustusse Jesuse kui kuningliku ja jumaliku maailmapäästja sünnist põiminud Hommikumaa maage — tarku. Siit tulenevadki Matteuse Betleemma täht ja Hommikumaa targad, seda enam, et ka juudid sidusid oma messia sünni imeliku tähe ilmumisega taevasse. Seda tähte kujutasid nad oma rahvuslikel müütidel Juudamaa poliitilise iseseisvuse eest roomlastega võitlemise aastail. Seoses sellega nimetati näiteks messiana esinevat Siimonit, juudi ülestõusu juhti roomlaste vastu 132. aastal Hadrianuse ajal, ülestõusnute seas „Bar-Kochba“, s. o. „Tähepöeg“.

Legend Kristus-lapsele tarkade poolt rikkalike kinkide annetamise kohta on sisendatud prohvet Jesaia (5, 1—6) ja Lauluraamatu (XXI, 9—11) vana testamendi sõnadest Hommikumaa kuningate ja rahvaste poolt kulla ja teiste varanduste Jerusalemma toomise kohta. Seepärast muutusid need targad mõnede kristlaste juures hiljem kolmeks Hommikumaa kuningaks — Kaspariks, Melhioriks ja Baltasariks.

Laste hukkamine ja põgenemine Egiptusse.

Tarkade jutustus imelikust tähest ja kuninglikust imikust ajas Matteuse sõnade järgi kuningas Herodese ärevusse, kes käskis tappa kõik lap-

sed teatava vanuseni Betlemmas ja ümbruskonnas. Inglit hoiatatud, põgeneb Josep naisega ja selle pojaga Egiptusse, ja nii pääsis Jesus surmast. See üksikasi on Matteuse poolt algusest lõpuni välja mõeldud. Ükski vanaaja kirjanik peale selle evangelisti ei omista Herodesele niisugust hulgalist lastesurmamist. Isegi I sajandi juudi ajaloolane Josephus Flavius, kes kujutas seda kuningat süngemais värvides ja loendas tema veriseid tegusid, ei räägi Betlema imikuist sõnagi.

Selle väljamõeldud üksikasja laenas evangelist jällegi kaasaegseist juutide ja paganate legendidest, milles jutustati hädaohutudest, mis olevat sündimisel ähvardanud üht või teist „jumalast äravalitud“ kangelast. Niisuguseid legende oli vanal ajal palju.

Nii jutustas legend Vana-Babüloni kuningast Sargonist, nagu oleks ta neitsi poolt jumalast sünnitatud ja pärast sündimist kohe jõkke heidetud, kuid õnnelikult pääsenud ja hiljem troonile astunud. Babüloni kuninga Sebehori lapselaps Gilgamesh olevat samuti salajas neitsi poolt sünnitatud, kõrgest tornist alla heidetud, lendava kotka poolt kinni haaratud ja pääsenud, et hiljem asuda vanaisa troonile. Pärlstel on olemas legend, nagu oleks targad nende kuningale Astiagesele ennustanud, et troonile asub tema lapselaps tütrest Mandanast. Kui sündis Kyros, käskis kuningas, tema vanaisa, lapse tappa, kuid see käsk jäi täitmata: Astiagesele näidati teise lapse laipa; kuningas jäi uskuma, et see ongi Kyros. Kyros aga jäi ellu ja sai pärast kuningaks.

Samasugused legendid olid olemas ka greeklastel nende kangelase Perseuse kohta, roomlastel — nende esimese muinasjutulise kuninga Romuluse ja isegi keiser Augustuse kohta. Rooma ajaloolane Suetonius kirjutas oma Augustuse biograafias: „Julius Maratuse sõnade järgi on mõni kuu enne Augustuse sündimist olnud Roomas tänaval imelik nähtus, mis kuulutas, et loodus toob maailmale Rooma rahva kuninga; senat tegi hirmuga otsuseks, et ühelegi sel aastal sündinule ei antaks vajalist haridust; kuid isikud, kelle naised olid rasedad, lootuses, et ennustus käib nende kohta, hoolitsesid selle eest, et senati otsus ei astuks jõusse“.

Josephus Flavius teatab juudi legendist Mosese kohta, mis oli vastava müüdi laiendamine vana testamendi teisest Mosese raamatust. Selle legendi järgi, kui juudid olid Egiptuses orjuses, preestrid ennustasid vaaraole, et juutide seas sünnib varsti suur inimene, kes tõstab oma rahva kõrgele, omandab surematu nime ja alandab Egiptust. Hirmunud vaarao andis käsu uputada jões kõik vastsündinud juudi poisslapsed. Kuid hoolimata vaarao julmast käsust päästeti Moses vaarao tütre poolt, kasvatati üles õukonnas, ja hiljem päästis ta oma rahva Egiptuse orjusest.

See motiiv on Matteuse evangeeliumis pandud jõululegendi aluseks. Et oma müüdid anda ajaloolisuse näilisust, sidus Matteus ta kuningas Herodesese valitsemisaastatega, kes püüdes võimu säilitada, tõepoolest tappis paljud lähedased inimesed ja isegi oma poegi. Sellest lõi evangelist

Matteus muinasjutulise ja ajaloolise materjali vastava ümbertöötamise teel oma muinasjutu Betlemma veresaunast ja Jesus-lapse imelikust pääsemisest.

Et vanemad koos Kristus-lapsega põgenesid nimelt Egiptusse, selle sisendasid evangelistile samad juudi legendid Mosesest, kui ka prohvet Osea tekst: „Egiptusemaalt olen ma oma poja kutsunud“ (XI, 1); evangelist viitab lause nendele sõnadele.

Järelikult on Herodese süüdistamine Matteuse poolt „Betlemma laste tapmises“ väljamõeldus, samal ajal aga katoliku ja õigeusu kirik määravad nende laste arvu 14 tuhandele, pühitsevad 29. detsembril nende mälestuspäeva ja teenivad mitte väikesi summasid nende arvutuilt „säilmetelt“.

Quirinuse rahvaloendus.

Jutustades Jesuse sündimisest Betlemmas, Lukas, kes pretendeerib täpse ajaloolase nimele, seab selle sündmuse kronoloogilisse seosesse Quirinuse rahvaloendusega. „Aga see sündis neil päevil“, kirjutab ta, „et sõna keisrist Augustusest välja läks, et kõik maailm pidi üles kirjutatama. Seesinane üleskirjutamine oli esimene Quirinuse valitsemise ajal Süürias. Ja kõik läksid endid laskma üles kirjutada, igaüks oma linna. Siis läks ka Josep Galileamaalt Naatsareti linnast üles Juudamaale Taveti linna, mida hüütakse Betlemmaks, sest ta oli Taveti soost ja pärismaalt, et ennast lasta üles kirjutada Maria oma kihlatud naisega, kes oli käima peal“ (II, 1—5).

See pealtnäha täpne ajalooline teadis sisaldab aga endas rea karjuvaid vastuolusid ja ebaõigeid andmeid.

Kõigepealt pole Augustuse ajal kuningas Herodese päevil toimetatud mingit „kogu maailma“, s. o. kogu Rooma impeeriumi loendust. Augustuse enda poliitilisest aruandest, mis tema poolt vähe aega enne surma koostatud ja mis meie päevini säilinud („Anküra pealekirjutus“), meie teame, et kogu impeeriumi loendused korraldati tema ajal ainult 29. a. enne ristiusu ajaarvamist, 8. ja 14. a. ristiusu ajaarvamise järgi, ja need puudutasid peamiselt Rooma täisõiguselisi kodanikke, kelle hulka Josep ei võinud kuuluda. Mis puutub Quirinuse kohalikkude loendusse, siis korraldati see ristiusu ajaarvamise järgi 6. aastal, s. o. 10 aastat pärast Herodese surma. See loendus puudutas ainult asumisele saadetud Archelaose endisi maid; Kalilea piirkond nende maade hulka ei kuulunud ja seda valitses Herodese teine poeg Antipas. Selle tõttu Josep, kui ta oleks elanud Galileas, poleks jällegi allunud sellele loendusele.

Edasi, Herodese ajal Quirinus Süüria valitseja polnud: 9. kuni 6. a. enne ristiusu ajaarvamist oli Süüria asevalitsejaks Sentius Saturninus, 6. kuni 4. aastani aga (Herodese surma-aasta) — Quintilius Varus.

Peale selle, Rooma seaduste kohaselt toimus loendus elukoha järgi: iga kodanik ilmus loenduse puhul oma linna või küla ametivõimude juure, kus ta elas, ega pidanud sugugi minema sinna kohta, kus kunagi elasid tema esivanemad. Lukas aga sunnib Josepiti peaaegu kogu Palestiina läbi rändama: Naatsaretist, mis evangeeliumi järgi asub Palestiina põhjaosas, Lõuna-Juudamaale — Betlemma, ja ainult sellepärast, et viimases olevat tuhat aastat enne seda elanud tema esivanem Taavet. Niisugust korda pole Rooma administratsioon kunagi kehtima pannud, eriti veel transpordi ja ühenduste tollaegsetes tingimustes ja kodanike varanduse täpse arvestuse vajalisuse juures.

Lõpuks, kui Josepil polnud mingit vajadust vantsida kaugesse Betlemma, siis veel vähem oli see nõutav tema rasedalt naiselt Marialt. Rooma ja juudi seaduste järgi kuulus perekonnas kogu võim mehele või isale; loenduste puhul, nagu teistelgi juhtumel, kanti naised ja lapsed nimestikesse perekonnapea andmete järgi ega olnud nad kohustatud isiklikult kohale ilmuma.

Kirjeldades Josepi ja ta naise teekonda kaugesse Betlemma Quirinuse loenduse pärast, tahtis evangelist anda mitte ainult Jesuse sündimise „ajaloolist“ tähtpäeva, vaid ka näidata oma võimukandjale, et ristiusk on algusest peale, juba Kristuse vanemate näol, alati alistunud nende võimule ja olnud sõnakuulelik seadustele, et ta on alati seisnud eemal juutide rahvuslik-vabastavast ja revolutsioonilisest võitlusest võimsa Rooma ja tema rikaste kohalike pooldajate vastu.

Nii näeme Luka jutustuses Quirinuse loendusest väljenduvat tema tahet — olla „võimu omavate“ ees meelepärane.

Betlemma koobas.

Matteuse jutustusest järgneb, et Jesus Kristus olevat sündinud Betlemmas oma vanemate majas, Lukas aga jutustab, et sünd leidis aset kuskil Betlemma ligidal laudas või loomalattris. Hilisemad kristlased täiendasid Luka sõnumit väitega, et selleks latriks oli üks koobas. Kirik võttis omaks just selle versiooni, mida on näha jõululauludest, muistseist ja kaasaegseist sündimisstseeni kujutisest ja „Betlemma koopa“ rohkem kui pooleteistuhanda-aastasest usulisest austamisest kristlaste poolt. See koobas muutus kristlastel õige vara pühaks kohaks, mida ta on tänini.

Mispärast kristlased võtsid omaks ja tunnistasid pühaks just selle koopa, milles muinasjutu-Jesuse sündimine pole muidugi aset leidnud?

Luka evangeeliumi müüt jumaliku lunastaja sünni viletsast olukorrast laudas, söimest kui tema esimesest hällist ja tema kummardamisest lihtsate karjaste poolt on üks variant vanadest legendidest „jumalast äravalitud“ kangelaste imelikust sündimisest ja varaseist lapsepõlve-aastaist. Paljud sedalaadi müüdid mainisid kangelase sünnipaigana üht või teist koobast.

Selliseid „sünnikoopaid“ oli vanal ajal palju ja neid tähistati erilise austusega. Mõned neist koopaist olid kasutamisel pühitsuspaikadena.

Kohalike koobaste aus pidamine oli põhjustatud ka veel sellest, et koopad olid kunagi surnute matmispaigad ja arvati olevat nende hingede, vaimude asukoht. Hiljem seoti üksikud koobas-pühitsuspaigad jumalate kultusega. Tekkisid müüdid, milles jutustati, nagu oleks seal maetud või sündinud ühed või teised jumalused.

Selle näiteks võiks olla kas või sama Betleemma koobas. Algul oli see surnute matmispaik, siis ammu enne ristiusku ja tema esimesil sajandel oli see eriti külastatavaks föniikia jumaluse pühitsuspaigaks. Silmapaistev „usuisa“ Hieronümus, kes IV sajandi lõpul rajas selle koopa lähedale kloostrit, kirjutab ühes oma teoses: „Betlemm, mis nüüd kuulub meile (kristlastele) . . . , oli kunagi kaetud Tammuse, s. o. Adonise tammikuga; koopas, kus oli Jesus-laps, nuteti kunagi taga Veenuse armastatud.“

Sellest märkusest saame teada, et Betleemma koobas, enne kui ta muutus Jesuse „sünnikoopaks“, oli muistsel Hommikumaal ja Lääneski laialt aus peetava Assüüria-Babüloonia, Föniikia ja Süüria jumaluse Tammuse-Adonise pühitsuspaik. See jumalus oli Jesuse üheks „paganlikuks“ algkujuks ja kuulus antiik-uskude hulka. Tema ema ja armastatud Ištar-Astarte-Veenuse kuhu andis omakorda oma jooni algristiusu jumalaema Maria kujule. Tammuse-Adonise „kannatuse, surma ja ülestõusmise“ püha andis palju usukommete põhielemente kristlaste „kannatusnädalale“ ja ülestõusmispühale.

Nii saab mõistetavaks, mispärast kristlased ümbritsesid Betleemma koopa oma usulise austusega ja muutsid ta oma pühitsuspaigaks. Kohalikule elanikkonnale oli ta muistsest ajast aus peetav Tammuse-Adonise pühitsuspaik. Kristlased võtsid üle tema austamise, sidusid ta oma muinasjuttudega Kristuse sünnist (surnud ja maetud olevat Kristus kuskil Jerusalemma lähedal) ja muutsid ta oma pühitsuspaigaks. Nad tegid seda veel ka seepärast, et juutide seas olid levinud usk ja ootused, et messias-kristus-lunastaja sünnib just Betlemmas.

Ristiusu muutumisega Rooma impeeriumi riigiusuks ehitasid ristiusu vaimulikud Betlemmas koopa kohale templi ja hiljem ka kloostrit. „Betleemma koobas“ muutus üheks suureks usuuima koldeks ja tulutoovaks äriks pappidele. Seda reaktsioonilist osa mängib Betleemma koobas tänini. Nii näiteks korraldasid kiriklased Rooma paavsti korraldusel 1934. a. jõuluks laialdase raadisaate kogu „kristlikule maailmale“ pidulikult jumalateenistusest „Betleemma koopas“. Kõrvuti Rooma paavsti järjekordse kontrevolutsioonilise esinemisega oli see raadisaade katoliku pappide jõulukampaania „naelaks“.

Jesusse Kristuse ebaajaloolisus.

Evangeeliumide jõulujutustuste vaatlemine kinnitab, et meil pole siin tegemist tõeliselt aset leidnud sündmuste ajaloolise üleskirjutusega, vaid müütidega, usuliste muinasjuttudega. Nende muinasjuttude materjaliks olid juudi ja ristiusu kujutlused messias-kristusest, vana testamendi „pühakiri“, paganlikud usuvaated, müüdid ja legendid mitmesuguseist jumalust, kangelasist jne. Nii on asi jõululegendidega ja üldse kogu evangeeliumide sisuga.

Evangeeliumid on usulise fantaasia vili, millele on ainult antud ajaloolise jutustuse kirjanduslik vorm. Evangeeliumid on mütoloogia, mitte aga ajalugu, mitte ajaloolised ülestähendused neis kujutatavate sündmuste kaasaeglaste ja -osavõtjate või nende lähimate järglaste poolt.

Läheneda evangeeliumidele kui ajaloolistele dokumentidele, kaitsta nende sisu kas või ühe osa usutavust, püüda nendest välja lugeda mingisuguseid andmeid Jesusse kui reaalse inimese, kui tõeliselt kunagi olnud isiku elust ja tegevusest, — on võimatu, sest see tähendaks mõtetute muinasjuttude esitamist tõelisusena. Evangeeliumid ei anna meile muinasjutu-Jeesuse ajalugu ega biograafiat, vaid esitavad ainult II sajandi kristlaste usulisi kujutlusi ja vaateid.

Evangeeliumide Jesus Kristus pole mitte inimene luust ja lihast, mitte reaalne ajalooline isik, mitte I sajandi avalik tegelane, vaid müütilise olevuse usundlik kuju, kellele on ainult antud inimese jooni, ja kes on tendentslikult asetatud kunstlikult valitud maisse ajaloolisse olustikku Augustuse ja Tiberiuse ajastu Palestiinas. Seega evangeeliumid ei kõnele midagi mitte ainult Jesusse tõelisest, ajaloolisest olemasolust, vaid ümberpöörduvalt: on otseseks tõenduseks tema ajaloolisuse vastu.

Sama pilti nägime ka varasemais, evangeeliumide-eelseis kristlaste teoseis — „Pauluse raamatuis“ ja „Johannese Apokalüpsis“. Meie nägime, et nende kirjutuste Jesus veel suuremal määral pole inimene, pole ajalooline tegelane, vaid fantastiline, üleloomulik olend.

„Paulusel“ on see olend ainult välispidiselt võtnud inimese kesta, ilma igasuguste inimese joonteta. „Apokalüpsis“ aga on Kristus taevane olend, kes igavesest ajast on taevas. Seega on ka need kristlikud teosed tunnistuseks Jesusse ajaloolisuse vastu.

Muid dokumentaalseid andmeid Kristuse ajaloolisuse kaitseks kirikul pole, sest II, III ja järgnevate sajandite kristlikud teosed pärast evangeeliume on ainult evangeeliumide muinasjuttude ümberjutustused ja arendamised ega anna midagi oluliselt uut. Samuti ka kõik teised algkristluse mälestusmärgid: pealekirjutused, kultuse- ja tarberiidad, kirjad katakombide seintel jm., mis kuuluvad samasse ajastusse, ei osuta vähimalgi määral Kristusele kui reaalsele isikule ega tea tema maapealset ajalugu.

Kuid, võib-olla, teatavad tolle aja mitte-ristiusulised allikad midagi Jesusest kui ajaloolisest isikust?

Ka seda mitte. Ükski mitte-ristiusulisest kirjanikest, kes olid ristiusu sünni ja algarengu kaasaegsed, kelle tööd on tervikuna või osaliselt meieni jõudnud, ei räägi sõnagi Jesusest kui ajaloolisest isikust. Eriti tähelepanuväärne on siin I sajandi juudi kirjanike — filosoof Philoni ja ajaloolase Josephus Flaviuse vaikimine, kes on järele jätnud üksikasjalisimad kirjeldused sündmusist ja isikuist, kes tol ajal juute huvitasid. Jesust surnuks vaikida, mainimata jätta need kirjanikud ei võinud, kui ta tõepoolest nende ajal või veidi varem oleks elanud ja avaliku elu areenil esinenud. Seepärast panid kiriklased veel IV sajandil Josephus Flaviuse teostesse ühe lisandi Kristuse kohta.

Nii siis, Jesus Kristus pole ajalooline isik, vaid müütiline, muinasjutuline olend. Jesus pole inimene, kes tõstetud jumaluse väärikusse, vaid muinasjutu-jumalus, kellele on antud inimese jooni.

See Jesuse väljamõeldud kuju fantastilisus, ebareaalsus teatavasti ei takistanud ega takista tal sajandite kestes mängimast suurt reaktsioonilist osa, olla klassi-lemmiktööriistaks igasuguste parasitide ja eksploateerijate käes. Jõulud — „Kristuse sündimise“ pühad — on üks neid momente, kus Jesuse kuju nende elementide poolt eriti agaralt kasutatakse oma klassihuvides ja eesmärkides.

Jõulu-„pühimused“ kui pappide tõendused Jesuse ajaloolisuse kohta.

„Kunstlikud usundid“ — kirjutas F. Engels — „ei suuda kogu oma siira vaimustuse juures juba oma rajamisel läbi saada pettuset ja ajalooliste faktide moonutamiseta; ka ristiusk andis algusest peale päris häid sedalaadi esekujusid...“¹⁾ Hiljem läksid papid hoopis liiale. Eriti häbematult vabritseerisid nad ja vabritseerivad praegugi igasuguseid „pühimusi“, mis olevat usumeeste leitud ja mida seotakse evangeeliumide jõulu-muinasjuttudega.

Ja neid „pühimusi“ on nad „leidnud“ õige palju.

Nii otsisid usumehed Palestiinas, Betlemma all üles „Jesuse sünnikoopa“ ja ehitasid selle peale kiriku. Selles koopas tähistasid nad kalliskividega ehitud hõberistiga isegi selle koha, kus vastsündinud Jesus olevat lamanud. Selle teinud, „unustasid“ nad tahtlikult, et evangeeliumides pole sõnagi koopast, ja et Matteuse järgi Jesus sündis lihtselt oma vanemate majas Betlemmas, mitte aga koopas.

Meie rääkisime juba, et see Betlemma koobas oli tegelikult kunagi paganliku „lunastaja“ Adonise ehk Tammuse maa-alune tempel, pühitsuspaik. Kristlikud usumehed vallutasid ta lihtselt ja kohandasid oma speku-

¹⁾ Marx ja Engels. Vene keeles. Teosed, XV köide, lk. 602.

latiivsetes huvides usklike petmiseks ja paljaksröövimiseks. Mainitud koo-
bas ja kirik tema kohal on tänini palverändajate poolt külastatavamaks
kohaks „pühäl maal“.

Kui Jesus usumeeste sõnade järgi kunagi sündis maa peal naisest,
siis pidi tema kallal ette võetama kõike seda, mida tavaliselt tehakse
vastündinu juures.

Kiriklased panevad seepärast usklikele kummardamiseks välja „Kris-
tuse pühad nabad“, seejuures mitmes eksemplaris. Üht selle naba (õieti
nabanööri) eksemplari näitasid nad XIII sajandil Prantsuse linnas
Clermont'is ja teenisid temaga hästi, kuid siis läks ta kuski kaduma. „Kris-
tuse naba“ teise eksemplari panid Prantsuse usumehed usklikele kummar-
damiseks välja Chalons'i linnas, kuni XVIII sajandil juhtus skandaal:
raha juuresolekul selgus juhuslikult, et naba asemel ulatasid nad usklikele
kopsiku sees harilikke kivikesi ja liiva.

Kõige rohkem vedas „püha naba“ kolmandal eksemplari: jaotatuna
kaheks säilib ta tänini Roomas Laterani kirikus ja Santa Maria del Popolo
kirikus, kusjuures tema ehtsust pühitseb katoliku kiriku pea — Rooma
paavsti oma autoriteet.

Kuid vähe sellest. Usumehed „leidsid“ „pühad mähkmed“, mil-
lesse olevat mähitud olnud vastündinud Jesus. Neid mähkmeid on palju,
— küll terveid, küll nende ribasid. Neid on näit. olemas samas Roomas,
apostel Pauluse peakirikus; Saint-Denis' praostkonnas Pariisi külje all;
Stefani peakirikus Viinis; mähkmete üksikuid ribasid kummardatakse San
Salvadoris (Hispaanias), Anconas ja Chartre'is (Prantsusmaal); kuid
kuulsaimad neist on need, mida hoitakse Saksamaal Aacheni linna pea-
kirikus ühes „jumalaema särgi“ ja teiste „pühimustega“.

Kord seitsme aasta kohta korraldavad Aacheni kiriklased nende
„pühade mähkmete“ eriti piduliku väljapaneku — usklikele kummarda-
miseks, endale sissetuleku saamiseks. Viimati leidis niisugune pidulik
sündmus aset 1937. aastal. Kuid see näitus äpardus usumeeste käes: töö-
tavad hulgad ei läinud pappide õnge otsa ja jätsid Aacheni „pühimuste“
kummardamisele minemata.

Peale „mähkmete“ on usumeeste käsutuses veel nende poolt „leitud“
Jesus „püha sõim“, kuhu ta olevat sündimisel pandud. Nende sõimede
üht eksemplari näitavad nad Betleemma koopas, ühes selle osakonnas.
Teist eksemplari hoitakse alal Roomas, Maria kirikus, kusjuures vaata-
miseks pannakse see välja ainult kord aastas — jõuluks.

Nende kahe terve eksemplari kõrval näitavad usumehed mitmel pool
veel „Kristuse pühade sõimede“ üksikuid osi ja osakesi, näit.: Toulonis
ja Troyes's (Prantsusmaal), Nürnbergis (Saksamaal), Escorialis (His-
paanias) jne. „Kivi sõimest, millesse ta (Jesus) oli pandud pärast sün-
dimist“ säilitati Moskva Ilmutamise peakirikus ja esitati samuti Betleemma
eksemplari osakesena.

1267 Kui kiriklastel õnnestus „leida“ mitmes eksemplaris Jesuse sõime, siis polnud neil muidugi raske üles otsida ka „püha heina“, millel — peaks arvama — pidi olema lamanud see muinasjutuline imik. Ja tõepoolest, terves reas katedraalides ja kirikuis Genuas (Itaalias), Prantsuse provintsis Lotaringias ja teistes kohtades kiriklased esitasid usklikele kummardamiseks — heina. Kuidas see hein leiti, selle üle võib otsustada järgmise ajaloolise näite järgi: XVI sajandil sõitis mööda Saksamaad ringi keegi munk Eiselin „sulega peaingel Gabrieli tiivast“, mis pidi hoidma katku eest, ja laskis raha eest seda sulge suudelda. Sulg varastati tal kord ära; siis täitis ta ilma pikema mõtlemiseta oma kastikese kuuri all heintega ja hakkas neid esitama kui „püha heina“ Jesuse sõimest.

Kellele sellest ikka veel ei jätku tunnistamiseks, et Jesus on ajalooline isik, sellele esitavad kiriklased terve rea muid säreaseid „asi“-tõendusi, näit. „Betleemma tähe kiired“, sama tähe, mis olevat Jesuse sündimisel imelikult särama löönud ja kaugelt Hommikumaalt targad tema juurde juhtinud. Kuidas usumeestel õnnestus need kiired kinni püüda, seda me ei tea, kuid on teada, et nende kiirte üht eksemplari nad näitasid kunagi Jerusalemmas, teist — Roomas, Laterani peakirikus.

Peale „pühade kiirte“ esinevad usumeestel samasuguste tõendustena veel „Jeesuse hääl“ kahes terves eksemplaris, millest üht austatakse Roomas, Santa Maria Maggiore kirikus, teist — Jerusalemmas, mošees Pühimate väljakul; Jeesuse särgid, millest üht hoiti alal Gruusias, Marteville'i jumalaema kloostris, teist aga austatakse ikka samas Rooma Santa Maria Maggiore kirikus; „pudrutass“, millest jumalaema olevat Jeesust lapsepõlves söötud. Seda tassi esitatakse usklikele kummardamiseks Itaalias, Loretos, kuulsas „jumalaema majakeses“, mis olevat sinna inglite poolt imelikult õhuteed Naatsaretist tervena toodud.

Peale selle olid ja on usumeeste käsutuses veel Jesuse üksikuid osi tema varase lapsepõlve ajast. Nii näiteks hooplesid Soissons'i Medard'i benediktiini-kloostri (Prantsusmaal) mungad Jeesuse piimahamba ommisega. Roomas, püha Cecilia kirikus, samuti ka Escorialis (Hispaanias) hoitakse alal „Jesus-lapse juukseid“. Teist osa juustest ja Kristuse kuut küünt näidati kunagi Clermont'i linna peakirikus (Prantsusmaal). Üks usumees sai hakkama sellega, et tõi pudelis Betlemmast Genuasse isegi „Kristuse hingamise“; see „pühimus“ meenutab teisi tuntud „pühimusi“: „püha vaimu aevastus“ ja „puusepp Josepi ohe“, mis usumeeste poolt samuti pudelitesse „püüti“ ja usklikele kummardamiseks pakuti.

Lõpuks märgime ära veel kolm jõulu-„pühimust“, mis usumehed seovad Luka muinasjutuga Jesus-lapse kui päritolult juudi ümberlõikamisest. Üks neist pühimustest oli kunagi Corneliuse kirikus Compiègne'i linnas Prantsusmaal — nuga, millega Jesust olevat ümber lõigatud. Teine „pühimus“ on — marmorirahn, millel olevat toimunud Kristuse ümber-

lõikamise operatsioon; sellel rahnul näitavad usumehed isegi valu pärast rabelnud Kristuse kanna jäljendit.

Kolmandaks pühimuseks on kurikuulus „Kristuse äärmine liha“, mis olevat temast järgi jäänud pärast ümberlõikamist. See liha nähtavasti huvitas usumehi eriti, nad otsisid teda hoolega ja muidugi „leidsid“, seejuures tervenisti 17 eksemplaris. Seda „püha liha“ nad näitasid ja näitavad Charroux kloostri, Prantsusmaal, Laterani Johannese peakirikus Roomas, Saksimaa linnas Heidelshemis, Belgia linna Antverpeni ühes kirikus, Compostela Jakobi kloostri Hispaanias, Coulombi, Puy, Clermont'i, Fécamp'i, Metz'i, Aviz', Langres'i, Conques'i linnades ja teistes kohtades.

Vast alles 1930. aastal „leidsid“ katoliku papid Läänemail veel ühe eksemplari „Kristuse äärmist liha“ — kaheksateistkümnenda.

Kaheksateist eksemplari! Kas pole paljuvõitu?

Piirdume usumeeste nende „asitõendustega“ Jesuse kui ajaloolise isiku ja tema kohta evangeeliumides leiduvate jõulujutustuste ehtsuse kaitseks. Kuidas võib suhtuda nendele „tõendustele“?

Meie ees on katoliku ja õigeusu kiriklaste spekulatiivse praksiise kujukaid näiteid ja eeskujusid, mis mõeldud jultunuimaks tüssamiseks ja usklike ebausust ja rumaluse häbematuks ekspluateerimiseks. On teada veel kümneid samasuguseid skandaalseid „pühimusi“, mis samuti seotakse Jesuse isiku ja ajaloo, ja mida usumehed liigitavad tema avaliku elu tegevuse ja surma aastaise kuuluvaiks. Nendel me ei hakka peatuma: aitab juba jõulu omadestki.

Muinasjutuline jumalaema, puusepp Josep ja nende „pühimused“.

Katoliiklaste juures antakse jõulu ajal (ja mõnede teiste usupühade puhul) silmapaistev koht peale Kristuse ka tema emale — jumalaemale Mariale ja tema „maapealsele isale“ Josepile. Ometi nii madonna kui Josep on tegelikult samuti mitteaajaloolised, väljamõeldud, muinasjutulised isikud, nagu Kristuski, ja nende kultus ristiusu kirikus kujunes välja õige hilja.

Muinasjutu-Maria kultus tungis alg-ristiusku tema kaasageist ida ja greeka-rooma usundeist. Neis usundeis ümbritses eriline austus naiselge ja viljakuse jumalannat. Teda peeti maa, põllutöö ja lõikuse taevaseks kaitsjaks. Eri rahvaste juures kandis ta erinevaid nimesid. Egiptlased hüüdsid teda Isiseks, assüürlased ja babüloomlased — Ištariks, süürialased — Astarteks, greeklased — Demeteriks, roomlased — Cereks, juudid — „taevakuningannaks“. Selle jumalanna kultus oli laialt levinud selle tõttu, et ta oli tihedalt seotud naise tolleaegsete raskete sotsiaalsete elutingimuste ja elanikkonna enamiku peategevusega — põllutööga.

Algkristlased võtsid üle selle emaduse- ja viljakusejumalanna austamise, töötasid tema kultuse ümber, sidusid oma legendidega Kristusest ja muutsid ta järk-järgult näilis-ajalooliseks isikuks, omistades talle ka inimese jooni. Kõik see leidis kajastuse kristlaste toleaeagses kirjanduses.

Nii varaseimas ristiusu teoses — „Johannese ilmutamisraamatus“ — pole jumalaemal veel nime ja ta on kujutatud idausundite „taevakuninganna“ näol: tiivulise taevakuningannana, ümbritsetud päikesest, kroonitud tähtedest krooniga (pt. XII). Viimaseis vale-Pauluse raamatuis Mariat üldse ei mainita, nagu pole neis ka muinasjutulise Jesuse Kristuse mingit maapealset ajalugu.

Ainult kristlaste hilisemais teoseis — evangeeliumides esitatakse muinasjutu-jumalaema juba Maria nime all ja paganlike jumalannade kahe iseloomuliku joonega: neitsiliku emana, ja emana, kes ahastab oma hukkunud poja pärast. Nende kahe joone ja Maria nimega piirdub tegelikult kõik tähtsam, mis muinasjutulisest jumalaemast teatavad evangeeliumid ja II sajandi esimese poole dokumendid. Hilisemad „Apostlite teod“ ei too sellesse midagi uut.

Jumalaema ajalooliseks muutmise protsess, s. o. tema muutmine näilis-ajalooliseks, reaalseks isikuks, temale maise naise joonte omistamine argnes III—IV sajandeil. Selle ajajärgu kestel töötasid kristlased välja jumalaema maapealse ajaloo ja lasksid käiku kiriku ja pappide tarvitusse hulga uusi legende, võttes materjale samadest paganlikest usundeist, Vana testamendi raamatuis ja Uue testamendi teoseist. Paljud neist uutest legendidest sattusid kohe kristlaste apokrivalisse kirjandusse, s. o. samasse, mida ristiusukirik hiljem ise tunnistas osalt kahtlaseks, osalt — lausa vääraks.

Jumalaema ajalooliseks muutmine sündis kristlastel lõpmatute vaidluste olukorras: ühed tunnustasid teda ainult kui jumalannat, teised kujutasid teda lihtse, tavalise naisena. Maria loomuse küsimus otsustati alles III kirikukogus (431. a.); kiriklased otsustasid pidada Mariat ühtaegu jumalannaks ja naiseks, ja kinnitasid vajadust talle üles näidata jumalikkuaustust. Nii võeti paganlik viljakusejumalanna ristiusu kiriku poolt lõplikult omaks jumalaema ja neitsi Maria nime all.

Muinasjutulise jumalaema austamine on eriti seotud tema rohkearvuliste pühakujudega — ikoonadega, mida katoliku ja õigeusu papid esitavad „imetegevatena“.

Ühes muinasjuttudega jumalaemast tekkisid kristlastel järkjärgult samasugused muinasjutud tema „kihlatust“ Josepist, mis moodustasid osa apokrivalise — „keelatud“ kirjanduse sisust. Papid eesotsas Rooma paavstiga esitavad töötava rahva petmiseks seda evangeeliumide muinasjutulist puuseppa proletaarlasena, Kristust aga — proletaarsest perekonnast pärituna.

Jumalaema ja Josepi muinasjutulisus ei takistanud usumeestel „leida“ (s. o. vabritseerida) ka nende kohta suure hulga mitmesuguseid tulusaid „pühimusi“. Reas katoliiklikes ja õigeusklikes kirikuis ja katedraalides papid panevad välja usklikele kummardamiseks jumalaema juukseid, küüsi ja piima. Ebrachi kloostris (Saksamaal) mungad kunagi spekulatsioonid isegi „jumalaema veredega“. Peale selle on usumehed „leidnud“ veel paljudes eksemplarides mitmesuguseid jumalaema garderoobi tarbeid: tema tanusid, särke, kleite jms. Mis puutub tema kihlatusse — Josepisse, siis usumehed Perusa, Semur'i j. t. linnades näitavad tema kihlasõrmust, Aachenis — tema lapsemõõtud sukki, Trieris — tema määratu suuri kingi, Hennessy's — tema keppi, Courcheverny's aga — nagu me juba märkisime — Josepi ohet pudelis, mille ta olevat kord kuuldavale lasknud kirvega puuhalgu lõhkudes.

Aleksandria-Egiptuse jumalailmumine.

Kui Jesus pole ajalooline isik, kui evangeeliumi jutustused tema sündimisest on usulised muinasjutud, kuidas siis tekkisid sel juhtumil jõulud?

Vastuse sellele annab ristiusu pühade kalendri ajalugu.

Detsembri jõulud tekkisid selles kalendris hilja, alles IV sajandi keskpaigu. Enne seda, II sajandi lõpust ja III sajandi algusest, kristlased pidasid teist püha: „jumalailmumise“ püha, mis langes 6. jaanuarile ja oli üle võetud Egiptuse tähtsaima linna Aleksandria „paganlikult“ elanikkonnalt. See linn oli tol ajajärgul suurimaks kaubanduse, tööstuse ja kultuuri keskuseks, rohkearvulise, mitmest rahvusest koosneva elanikkonnaga. Üheks aus olevaks kohalikuks jumalaks oli Aleksandrias igavikujumal Aion, kelle nime all peitus kahe jumaluse liitkuju: Egiptuse Osirise ja Greeka Dionysose, keda peeti põllumajanduse kaitsjaks.

Aioni peapäevaks oli aleksandrialastel tema „jumalailmumise-sündimispüha“ — jõulud — 6. jaanuaril, millal see jumalus olevat sündinud ja ilmunud maa peale maajumalanna rüpest. Alguses kandis see püha põllutöö jooni ja tähistas esimese roheluse tekkimist põldudel ja aasadel pärast Niiluse vete talvist alanemist, kuid suure kaubandus-tööstusliku linna tingimustes need jooned kustusid ja ununesid. Preestrid olid selle püha kindlaks määranud teatud päevale sellepärast, et kuu-päikese kalendri järgi langes kunagi sellele päevale talve murrang kevade poole.

Aleksandria jumalailmumise püha sisu seisis usukommetelt järgmises: jumalanna-neitsi Kore (endise jumalanna Isise) peatemplis korraldati 5. jaanuari ööl vastu 6. jaanuari pidulik jumalateenistus, kus pärast valvamist, palveid ja laulmist toodi templi maa-alusest ruumist välja kuldristidega kaunistatud Aioni kuju, kanti teda seitse korda templi keskkohta ümber ja kuulutati: „Neitsi on täna sünnitanud Aioni!“ Siis leidis aset „vetele minek“, mis kunagi oli seotud maagiliste nõidumiskomme-

tega, et end puhastada ja põldudele kindlustada vajalist suurvett ja vihma. Peale Aleksandria olid analoogilised jaanuaripühad olemas ka Araabia linnas Petras („valitseja ainusündinud poja“ Dusarese sündimine neitsist), Eluusas, Greekas ja mõnedel Greeka saartel (Dionysose „jumalailmumine“).

Kohalikest kristlasist võtsid selle püha esimestena alexandrialastelt üle usulahklased-basilidiaanid, II sajandi silmapaistva „ketseri“ Basilidese järelkäijad. Nad sidusid selle püha evangeeliumide muinasjutudega Jesusest ja hakkasid sel päeval pühitsema Kristuse „jumalailmumise-ristimise-sündimise“ püha. Nende õpetuse järgi Jordanis ristimisel tuli taevast alla ja asus inimesse-Jesusesse jumalik olend Kristus. Niisugusel üleloomulikul viisil „sündis“ ja „ilmus“ maailmale jumal-inimene Jesus Kristus. Oma õpetuse põhjenduseks toetusid basilidiaanid Markuse evangeeliumile, millel puudub jõulu-, sündimismüüt, vaid mis algab vahenditult Jesuse ristimisest ja tema esinemisest jutlusega.

Jaanuaripüha tema kolmiksisuga panid basilidiaanide järele järkjärgult enda juures maksma enamik kirikuid algul Idas, siis ka Läänes. IV sajandil pühitses seda juba peaaegu kogu kristlik maailm, kusjuures seda kõikjal ühendati usukommete kohaselt „veeõnnistamisega“. Nii kestis see kuni IV sajandi keskpaigani, millal jõulumotiiv, sündimisemotiiv, kanti kristlaste poolt üle teisele „paganlikule“ pühale — mitraistlikule „Võitmatu Päikese sündimispäevale“.

Mitraistliku sünnipüha-jõulu muutmine kristlikuks pühaks.

Rooma impeeriumis osutus ristiusu silmapaistvaks võistlejaks Pärsias (Iranist) sissetoodud mitraism — päikesejumaluse Mitra kultus. See kultus levis impeeriumis aina rohkem, eriti sõjaväes. Seepärast hakkasid keisrid, kes tuginesid sõjaväele, teda tugevasti toetama ja levitama. Antonius Pius (138.—161. a.) ehitas Rooma sadamas Ostias Mitra auks templi. Marcus Aureliuse ajal (161.—180. a.) Mitra asus otse Rooma endasse, Vatikani, praeguse Peetri peakiriku kohale.

Commodus (180.—193. a.) pühendas end Mitra sakramentidesse. 270. a. Aurelianus ehitas Mitra auks parima templi Roomas, kus oli juba küllalt muid templeid. Lõpuks, just IV sajandi algul Diocletianus oma kaasvalitsejatega Galeriuse ja Liciniusega kuulutasid Mitra avalikult impeeriumi kaitsjaks ja püstitasid talle toreda templi kui „nende riigi loojale“. Mitraismi edu oli tol ajal nii suur, et Prantsuse usuteadlase Benan'i sõnade järgi „kogu maailm oleks olnud Mitra usku, kui ristiusk mingi surmatõve tõttu oleks oma arenemises peatunud“.

Mitra kummardajad jutustasid nagu oleks ta kunagi imelikult koopas sündinud; teda tulid esimestena kummardama karjased; siis kasvas Mitra, saatis korda rea inimkonnale õnnistusrikkaid kangelastegusid, asutas oma

järelkäijaist-jüngreist koguduse, korraldas koos nendega viimse õhtu-söömaaja ja läks taevasse, kus asus „vahemehe“ kohale inimeste ja jumalate vahel. Mitra kummardajad olid organiseeritud kinnistesse kogudustesse, jagunesid erinevaise pühitusastmisse ja teostasid oma pea-usutalitusi salajas. Nende põhisakramentideks olid veega ristimine ja armulauale võtmise viina ja leivaga. Mitraism oli üks algristiusu usukommete allikaid.

Algul rahuliku kooselu, siis vastastikuste võitluste protsessis mitraismiga laenas ristiusk temalt mõndki, ja võttis tarvitusele oma usukommetes. Teiste hulgas võttis ta sealt ka mitraistide peapäeva „Mitra sündimise“. See päeva märkis kunagi talvist pööripäeva ja siirdumist talvist töödelt kevadistele; teda peeti 25. detsembril ja ta oli seotud muinasjuttudega Mitra sündimisest koopas ja Mitra kummardamisest karjaste poolt. III sajandil ja IV sajandi algul oli see päeva võetud juba Rooma ametlikku kalendrisse ja kujunenud üleriiklikuks. Pühitsesid seda kõik, eriti Läänes, seal hulgas ka paljud lihtkristlased, hoolimata vaimulike manitsusist.

IV sajandil kuulutati ristiusk algul lubatud, siis soositud ja lõpuks Rooma impeeriumi üldkohustuslikuks riigiusuks. Rooma keisrid alates Konstantin I-st ja edasi, nägid ja taipasid, et kristlaste laialdaselt hargnenud, kuid tugevasti kokkuliidetud ja tsentraliseeritud kiriklik organisatsioon, omades pealegi määratu suuri rikkusi, võib neile aidata laostuvat impeeriumi hoida lõplikust lagunemisest. Seepärast sõlmisid nad liidu ristiusu kirikuga ja tegid ta oma administratiivse aparadi oluliseks osaks.

Impeeriumi ja keiserliku võimu teenistusse astunud kirik tugevdas oma tsentralisatsiooni ja püüdis enda juures maksma panna dogmaatilise — usutunnistusliku — ja usukommete ühtluse, samuti ka ristiusku laiendada ühtseks ja ainsaks usundiks kõigile, andes talle selleks vastava vormi. Selleks võttis ta ühelt poolt ette „paganlike“ usundite ja kultuste mahasurumise ja väljajuurimise, teiselt poolt aga hakkas laiemalt omandama ja oma huvidele ning vajadustele kohandama selle „paganluse“ üksikuid elemente: õpetusi, legende, usukombeid jne.

Ühenduses sellega rakendati ühtaegu valjude keiserlike käskkirjadega paganluse vastu, paganlike templite lammutamisega, paganlike kommete ja pidustuste ärakeelamisega, vaimulike piitsutatavate jutlustega ka teist poliitikat — paganlike kultuste ärakasutamist eriti laiade rahvahulkade püüdmiseks usuvõrku.

Tõepoolest, juba Konstantinus I sulges terve rea paganlike templeid ja eemaldas neist jumaluste kujud, eriti rohkesti külastatava Apolloni templi Kiliikias aga käskis ta lammutada. Tema oli see, kes paganlike ohvritoomisi karistas surmanuhtlusega, kusuures hukatute varandus konfiskeeriti. V sajandi algul muutis keiser Honorius templite sissetulekud

riigi sõjakassa tuludeks ja saatis kodumaale kõik Aafrika preestrid, konfiskeerides templite maavaldused. Samal ajajärgul eemaldas keiser Arkadios sõjaväest kõik paganad ja keelas neil tsiviilametkohtadel teenimise. Paganate templid, kunstiteosed, raamatukogud hävitati halastamatult. Antiikkunsti suurimad teosed hukkusid inimkonnale. Kuid see ei takistanud ristiusul paganailt palju omandamast: muutes paganate tempelid ristiusulisiks, paganate jumalaid — ristiusu pühakuiks, võttis ta üle terve rea paganliku kultuse teisi elemente.

Kuidas paganluselt tehti laene, seda on näha hilisema kirikukirjaniku Tours'i Gregoriuse jututusest. — Ta jutustab, et Gallias (nüüdne Prantsusmaa) korraldati tema piiskopkonnas ühe järve ääres iga aasta kohaliku paganliku elanikkonna suured usupidustused; need pidustused kestsid kolm päeva ohverdamiste ja teiste usukommete saatel. Ei piiskop Gregoriuse jutlused, ei ähvardused ei suutnud talurahvast sellest paganlikust harjumusest võõrutada.

Siis ehitas Gregorius järve kaldale kiriku kellegi „päha“ Hilariuse auks, tõi sinna tema „põrmu“ ja soovitas talupoegadel käia selles kirikus Hilariust kummardamas. Tours'i Gregoriuse sõnade järgi see on mõjunud: talupojad hakkasid tooma kirikusse linu, villa, vilja ja vaha, mis nad enne ohverdasid järvejumalusele. Ristiusu „pühak“ asendas kohaliku paganliku jumaluse.

Samuti toimusid „päha“ Benediktus, kes asendas kohalikel paganail jumala Apolloni ristiusu-pühakutega Tartinusega ja Johannesega, Mediolanumi Ambrosius, kes sokutas Milaano linna paganaile „pühade“ Gervasiuse ja Protasiuse põrmu kultuse jne.

Ristiusu vaimulikud pühitsesid kohalikke paganlikke templeid ja teisi kultusepaiku oma „pühakuile“ ja jumalustele, laenasid kohalikke paganlikke usukombeid ja pühi, kohandasid oma tarvidustele kohalikud paganlikud etendused jne. Seda tehti nii kohalikus kui ka üleriiklikus ulatuses, kui tegemist oli laialdast populaarsust omavate kultustega. Üheks niisuguseks kultuseks oli, nagu juba rääkisime, mitraism, mis veel III sajandil tunnistati mõnede keisrite poolt riigiusuks, ja oli tol ajal ristiusu võistlejaks.

Lääne kirik võttis detsembrikuu mitraistlikud jõulud — „Mitra sündimise“ päha — ametlikult oma kalendrisse ja sidus selle oma muinasjuttudega Jesuse Kristuse kui „tõe päikese“ sündimisest. 354. aastal esineb jõulupäha esmakordselt Rooma kirikukalendris koos jaanuarikuu „jumalailmutusega“. Rooma ja Lääne eeskujule järgnesid sellejärele idakirikud. Tulemusena olid IV sajandi lõpuks detsembrikuu-jõulud — „Kristuse sündimise“ päha — ristiusus peaaegu üldiselt end maksma pannud, kuigi mitte ilma vastupanuta mõnede idakristlaste poolt.

Et asi oli nimelt nii, seda tõendavad ühe vanaaja kirikuautori sõnad, kes kirjutab:

„Põhjus, miks kirikuisad muutsid 6. jaanuari püha ja viisid selle üle 25. detsembrile, oli järgmine: 25. detsembril pühitsesid paganad päikese sündimise püha ja põletasid tema auks tulesid. Neist pidustustest ja sellega seotud lõbustustest võtsid osa ka kristlased. Ja kui kirikuõpetajad märkasid, et kristlased lasevad end sellest paganlikust pühast ära meelitada, nad võtsid abinõud käsile ja viisid selle päeva peale, 25. detsembrile, tõelise sündimise püha, 6. jaanuarile aga jätsid jumalailummise. Nii nad on alles hoidnud selle püha tänapäevani ja ühes sellega ka kombe põletada tulesid.“

Kui kirik tunnustas mitraistlikke jõule — sündimispüha, siis pidi ta midagi ette võtma ka selle sugulas-kolmikpühaga — aleksandria-egiptuse „jumalailummise-sündimise-ristimise“ pühaga. Kiriku peamehed leidsid väljapääsu: jõulu-, sündimismotiivi reserveerisid nad detsembripühale ja viskasid jaanuaripühast välja, jaanuaripüha aga muutsid jumalailummise ja ristimise kaksikpühaks. Sellele võttele ei alistunud tol ajal ainult Armeenia kirik: tänini tunnustab ta ainult jaanuari kolmikpüha ega pühitse 25. detsembri sündimispüha, jõule.

Nii tekkis IV sajandil kiriklik-pappide kalendris 25. detsembri all „kristuse sündimise“ püha — jõulud.

Miks ja mis ajast peetakse aastate arvet „Kristuse sündimisest“.

Peatume veel ühel momendil: ristiusu ajaarvamisel.

Sageli võib kuulda küsimust: kui Jesust Kristust pole olnud ja ta kunagi pole sündinud, tema sündimispüha — jõulud — on aga laenatud „paganailt“, miks sünnib siis ajaarvamine „Kristuse sündimise“ aastast?

Vastuseks sellele peab ütlema, et eri rahvail on ajaarvamine olnud erinev. Nii polnud muistseil egiptlastel ja assüüria-babülonlastel mingit eerat ja nad pidasid ajaarvet lihtselt oma kuningate valitsemisaastate või mingisuguste suurte sündmuste järgi. Greeklased loendasid aastaid olümpiaadide järgi, mida peeti kord 4 aasta kohta, kusjuures esimene olümpiaad langeb meie arvestust mööda 776. aastale enne ristiusu eerat. Roomlased pidasid aastate arvet oma konsulite ja keisrite järgi, samuti ka Rooma linna rajamise algusest, mis olevat aset leidnud 753. aastal enne ristiusu eerat. Juudi kirikukalendris peetakse aastate arvet „maailma loomisest“, mis olevat sündinud 3761. aastal enne ristiusu eerat.

Ristiusu esimestel sajanditel oli Idamaal, Egiptuses tarvitusel „Nabonassari eera“, mis võeti tarvitusele täheteadlase Ptolemaiuse poolt ja sai oma nime Babüloni kuningalt Nabonassarilt. Hiljem pandi Rooma impeeriumis maksma „Diokletianuse eera“, sellenimelise Rooma keisri järgi, kusjuures tema esimene aasta langes ristiusu eera 284. aastale. Sellest eerast pidasid kaua aega kinni ka kristlased.

Katoliku munk Roomas Dionysios Väike, koostades VI sajandil uusi tabelleid ülestõusmispühade arvutamiseks ja mõeldes, et kristlastele ei kõlba pidada aastate arvet „pagana“ Diokletianuse ajast, kes omal ajal kiusas kristlasi taga, tegi ettepaneku kehtima panna ajaarvamine „Kristuse sündimisest“ arvates. Tema „arvestusel“, millel puudus igasugune põhjendus, olevat see aset leidnud 754. aastal Rooma rajamisest arvates, keiser Augustuse ajal. Selle tähtpäeva määras Dionysios kindlaks täiesti meelevaldselt, ainult seepärast, et see võimaldas talle ülestõusmispühade-tabelite mugavat arvutamist pühade kuupäevade äranäitamisega aastate viisi. Ta tegi oma ettepaneku 525. aastal, kuid uus eera ei löönud tükk aega läbi.

Esmakordselt leiame ajaarvamist ristiusu eera järgi ametlikes kiriku-dokumentides alles 742. aastal, siis mainitakse seda X sajandil, ja alles 1431. aastast peale hakatakse seda regulaarselt märkima paavsti läkitustes, kuid ikkagi paralleelse aastate loendusega „maailma loomisest“. Sellest ajast juurdub ristiusu eera ikka rohkem ja pääseb juba ilmlikku kalend-risse. Nii pannakse ta XVI sajandi esimesel poolel maksma Saksamaal ja võetakse sama sajandi keskel lõplikult tarvitusele Prantsusmaal. Vene-maal peeti Moskva-Vene ajastul ja varemalt aastate arvet „maailma loo-misest“. Nii kestis see kuni Peeter I-ni, kes selle eera kaotas ja Lääne-maade eeskujul 1700. aastal võttis tarvitusele ajaarvamise muinasjutu-lisest Kristuse sündimisest arvates. Inglismaa võttis selle ajaarvamise omaks veel hiljem — alles 1752. aastal.

Käesoleval ajal näeme meie eera suhtes kirjut pilti. Ristiusu ajaarva-mise kõrval on olemas palju teisi: Egiptuse kristlased peavad veel kinni Diokletianuse eerast; usklikud juudid ja vanausulised — eerast „maailma loomisest“ arvates; muhameedlased peavad oma eera alguseks Muhamedi legendaarse põgenemise aastat Mekkast Medinasse — ristiusu eera 622. aastat.

See asjaolu, et ristiusu ajaarvamine on levinud paljudes maades üle maailma, ei tõenda milgi määral Kristuse ajaloolisust. Valitsevad eks-pluuteerivad klassid eelistasid ristiusu ajaarvamist selle tõttu, et see kõ-vendab usku Kristusse, kes aitab neil hoida rahvast alandlikkuses.

Prantsuse kodanliku revolutsiooni ajal XVIII sajandi lõpul võeti tarvitusele uus ilmlik kalender ja pandi alus ilmlikule eerale. Napoleon hiljem tühistas need reformid.

Meie Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon kutsus esile kalendri-reformi vajaduse. Uue kalendri väljatöötamine on üks NSV Liidu Tea-dusteakadeemia ülesandeist.

Jõulude — „Kristuse sündimise“ püha ühtesulamine slaavi talv-pühaga.

X sajandil toodi ristiusk Bütsantsist Venemaale. Kiievi vürst Vladimír kuulutas ta idaslaavlaste riigiusuks. Tol ajal oli üleminek ristiusku

võrreldes kohaliku „paganlusega“ sammuks edasi Venemaa arenemises, sest ühes ristiusuga levis slaavlaste seas greeka kultuur ja haridus.

Vürstid levitasid agaralt uut usku tema bütsantsilisel kujul, püüdes sel viisil kõvendada oma kaubanduslikke suhteid Bütsantsiga (Konstantinoopoliga) ja anda oma võimule uut usulist pühitsust.

Ristiusk ei saanud kohalikku usundit, mis seotud slaavlaste elu-oluga, tervikuna välja tõrjuda. Vähehaaval kujunes algul kooselu, siis segunemine ja lõpuks mõlemate usundite ja nende üksikute elementide ühtesulamine. Detsembri jõulud sulasid kokku kohaliku slaavi talvpuhadega, mida peeti pärast talvist pööripäeva — jõulu-uueaasta paigu. Nad hõlmasid majanduslikult tähtsat murrangumomenti: talviste tööde lõpetamist ja ettevalmistust kevadisteks töödeks.

Slaavlaste talvpuhi, mis kandsid perekondlikku ja kogukondlikku ilmet, peeti perekondade ja tervete külakogukondade viisi. Nende keskseks osaks olid mitmesugused maagilised usukombed: osavõtjate ja kogu nende majapidamise „puhastamine“ „vanakurjast“, kurjadest vaimudest ja nende kahjulikest „pahategudest“, perekondlike esivanemate vaimude ja jumalate hüvitamine jne. Need usukombed süvendasid muistsete slaavlaste jõuetust loodusjõudude ees ja takistasid loovate jõudude edasist arenemist.

Ristiuse jõulude liitumisel slaavi talvpuhadega omandasid viimase üksikud elemendid jõuludes silmapaistva ja püsiva koha ning tungisid usukommete mõttes jõulude sisusse.

Nagu me juba ütlesime, algasid slaavlaste oma talvpuhi maagilise puhastusega. Mõjuvaimaks vahendiks selleks pidasid nad, nagu teisedki rahvad, vett ja tuld. Slaavlaste arvasid, et talve jooksul on nende peale ja nende hulka kogunenud palju igasugust mustust, mis võib neid takistada ettevalmistumisel vastutusriikkaiks kevadisiks töödeks. Selle eemaldamiseks pesid nad end veega, pesid ja piserdasid elamut, sööginõusid, teisi majapidamistarbeid, loomi jne. Peale selle hankisid nad endale hõõrumise teel „uut“ tuld, põletasid selles tules tammepakke ja suitsetasid elumaju.

Pärast seda korraldati perekondlikke ja kogukondlikke pidustusi, mil slaavlaste juures oli vaimude ja jumalate kostitamise, neile ohvritoomise usuline iseloom. Pühitsetud toidu ühissöömisega püüdsid nad kõvendada sidemeid vaimude ja jumalatega. Arvasid, et sellest peost võtavad nähtamatult osa surnud esivanemate hinged, kõikvõimsad vaimud ja jumalad. Slaavlaste laskisid endale hea maitsta ja kostitasid oma vaimu ja jumalaid sellega, mida võimaldas nende kehv, mahajäänud majapidamine.

Jõulude ühtesulamisel slaavi talvpuhadega jäid kõik need elemendid püsima ja tungisid tema olustiku sisusse. Need jäänud on säilinud, kuigi tugevasti muutunud kujul, meie-ajani, ja me leiame neid ikka veel mõnede uskliku elu-olus.

Nii piserdavad mõned usklikud „vanakurja“ minemakihutamiseks jõulu — slaavi talvpuha — eel õue ja loomalatrite veega, suitsetavad neid,

põletavad ahjudes tammepakke ja -halge, teevad ustele ja väravaile kriidiga riste (katolikud veel ka kolme „kuninga“ — Kaspari, Melhiori ja Baltasari nimede algtahti).

Pühade eelõhtul korraldavad mõned usklikud Ukrainas ja Valge-Venemaal, kus ürgusundi jäänud on säilinud muistseimal kujul, usukommetele põhjeneva perekondliku õhtusöögi. Söökide seas mängib siis peaosana n. n. „kutja“, s. o. vedel puder pehmekskeedetud viljateradest, mis meega magustatud.

Veel mitte nii väga ammu toimus see õhtusöök erilises olukorras. Pühadepuder seati linaga kaetud laual aukohale. Laud ehti rukki-, odra-, tatrapeadega ja heintega; esinurka, pühakujude alla seati peksmata nisuvihk. Vastaval hetkel, just enne söömist, võttis majaperemees laualt pudrukausi ja käis sellega kolm korda ümber õue. Selle järele viskas ta mõned lusikataied putru akna või ukse kaudu tänavale ja palus, et pakane kevadel ei tuleks kallale „odrale, nisule ja igasugusele künnimaale“. Pärast seda algas õhtusöök ise.

Et kõige selle näol meil on tegemist slaavlaste muistse piduliku söömaaja pärandusega — selles pole kahtlust. Nad on uutes oludes kaotanud oma endise iseloomu, kuid muistne side perekonna esivanemate ja jumalate kultusega on säilinud usukombeid meenutavas peremehe käimises pudrukausa ümber majade ja tema poolt „pakasetaadi“ ja „taluvaimu“ või „majavaimu“ kostitamises. Usklike jõululaul näeme veel nüüdki toite, mida tarvitati muistsel ajal.

Põllu- ja taimevaimude ning põllutöö-maagia austamise jäänused.

Peale maagilise puhtakssaamise ja perekonnavaimude ning jumalate kostitamise kommete oli slaavlaste talvpuhade usukommetes silmapaistev koht pruukidel leiva- ja muude viljade saagi kindlustamiseks, mis pidi mitmeti olenema erilistest põllu- ja taimevaimudest ja rea maagiliste toimingute täitmisest. Slaavlaste arvasid, et vaimud asuvad peamiselt põldudel, aasadel ja metsades — leiva-kõrsviljas, rohtudes ja puudes, et neid saab ühes viimastega ühest kohast teise viia, et nende juuresolek tõstab viljakust ja kindlustab saagi, eriti kui kostitamisega vaimude heatahtlikkust võita.

Seepärast slaavlaste oma talvpidustuste päevil töid oma majadesse viljavihke, viljapäid ja heinu, arvamisel olles, et nad sel viisil kindlustavad heasoovlike põlluvaimude juuresoleku ja nende kaudu ka viljasaagi. Siit on pärit mõnede usklike jõulukomme kaunistada kõige sellega oma kodude auväärseid nurki ja laudu.

Tsarismiaja viimsete aastaini oli külakohtades ja mõnedes linnades viisiks ka lausujate ja kristusekiitjate ringkäigud mööda usklike maju. Kogunes salk lapsi, kes käisid mööda maju ja laulsid kiriklikke jõuluviiše

(„kiitsid Kristust“ — nagu öeldi), või siis erilisi lausumislaulukesi. Nendes lauludes sooviti pererahvale head viljasaaki ja igasugust heaolu. Lapsed raputasid seejuures põrandale ja nurkadesse viljateri, tervitasid pererahvast pühade puhul ja said kingitusi vastu. Lausumise ja Kristuse kiitmise kommet täitsid kunagi täiskasvanud ja seda pruuki loeti tähtsaks. Nii Moskva-Vene ajastul „kiitsid Kristust“ mööda maju mitte üksnes lapsed, vaid ka täiskasvanud kõigist seisustest kuni tsaarideni enesteni ja nende abikaasadeni. Samuti on teada, et veel XVIII sajandi algul kristusekiitmisest võttis osa tsaar Peeter I oma õukondlastega, kusjuures kiitjaid kanti erilistesse nimestikesse, kuna kõrvalehoidujaid karistati piitsaga. Jõulu-aegsed kristusekiitmise- ja lausumislaulud said kristliku sisu, kuid põhiliselt see komme ulatub tagasi muistsete slaavlaste talvpuhadeni.

Silmapaistvat osa etendasid slaavi talvpuhadel preestrid — targad ehk võlurid. Viljasaagi kindlustamiseks nad toimetasid neil puhadel viljaterade juures nõidumis-lausumisi ja palusid külakondade liikmeile rohket õnnistust ja heaolu. Samal võlumiseemärgil nad heitsid teri põldudele ja elamutele. Selle eest said võlurid-nõiad erilise kostitamise osaliseks. Võlurite osa võtsid hiljem enda peale ilmlikud, algul täiskasvanud, siis lapsed, esijoones aga ja eriti usumehed, kes veel praegu jõulupühade puhul käivad usklikke majades, „kiidavad Kristust“ ja kohati pühitsevad seejuures külvi-seemet. Kristusekiitmine on kiriklaste parasiitlikus eelarves suureks tuluallikaks. Laste kasutamine selle kombe täitmiseks on näide sellest, kuidas usuline kasvatus teeb neid vaimseiks santideks.

Slaavi talvpuha-aegsed moondamised ja ennustamised.

Mõnede usklikke jõulunädala pruukidesse kuuluvad moondumis-, maskeerimis- ja ennustamiskombed. Varem need pruugid olid peagu üldiselt tarvitusel ja kuulusid päris kindlalt igapäevasesse elu-olusse. Moonduti võimalikult koletuslikult, äratundmatuseni: kas karudeks, kitsedeks, huntideks jne. Niisuguse moondamise algtähendus ununes õige pea ja selles nähakse ainult vana kommet, naljatamist, ometi oli see aga slaavlaste juures (samuti kui teistegi rahvaste juures) kunagi kahesuguse tähendusega usuliseks pruugiks.

Oma pidupäevadel slaavlastel moondasid endid mitmesuguste loomade kohaselt ja püüdsid jäljendada nende liigutusi, häält jne., et maagiliselt, nõiduse teel kindlustada enestele nende loomade rohkust ja nende edukat küttimist. Hiljem lisandus sellele veel püüü muutuda moondumise abil pahadele vaimudele tundmatuks ja hirmuäratavaks, et sellega vältida nende kättemaksu ja salasepitsusi, neist lahti saada ja neid eemale peletada enesest ja oma majapidamisest.

Üldse muistsete rahvaste uskumiste kohaselt oli pühade aeg vaimude hoogsa teotsemise ajaks. Inimesed arvasid, nagu võiks sel ajal vaimude

ja vastavate pruukide-kommete abil kergemini teada saada tulevikku, leida vastuseid mitmesuguseile majanduslikele ja teistele küsimustele. Seoses selliste mõttetute kujutlustega võtsid ka slaavlaste oma talvpuhadel ette „ennustamis“ mitmesuguste nõidumisevõtete ja esemete abil, mis pidid, nagu nad arvasid, vaimu mõjustama ja sundima neid avama saladusi. Just siit, slaavlaste talvpuhadest on tulnud usklike jõulupruukidesse mõttetud moonumise-maskeerimise ja ennustamise kombid.

Näärikuusk.

Kõik meie poolt loetletud jõulupruugid ja -kombid on, nagu nägime, slaavlaste ammuste talvpuhade pärandus. Teisuguse päritoluga on teine, vähem tarvitusel olnud komme — kuuse ehtimine.

Komme kodudes kuuske ehtida ei ole slaavi, vaid germaani päritoluga ja toodi Venesse hilja. See komme oli muistsete germaanlaste taimevaimude kultuse jäänuseks, vaimude, kes olevat asunud üldse puudes ja igirohelistes kuuskedes eriti. Et neid vaimu hüvitada ja nende läbi endile kindlustada igasugust heaolu, muistsed germaanlased oma talvpuhade päevil, analoogiliselt slaavlaste talvpuhadele, riputasid vaimude jaoks üksikuile kuuskedele andeid: toiduaineid, riidetükke, loomanahku jne.

Et „heasoovlikke vaimu“ lähendada endile ja oma majapidamistele, tõid germaanlaste sugukonnad hiljem maharaiutud kuuski oma asulaisse, kus juba kuuskedele anded külge riputati. Sugukondliku korra lagunemisel kuuse „ilustamise“ komme toodi üle perekonda, millega see muutus kõrvuti naaberliku-kogukondlikuga samuti ka kitsas-perekondlikuks kombeks. Ajajooksul ununes selle kombe mõte, komme ise aga pärast germaanluse ja tema mõnede muistsete puhade kristaniseerimist sai uueaasta-päeva oluliseks sisuks.

Elava poliitilise ja majandusliku läbikäimise tekkimisel Vene ja Lääne-Euroopa vahel toodi jõulukuusk meie juure laste puhade lõbustusena. Katoliku ja õigeusu papid katsusid jõuludega siduda ka seda kommet, mis oli tekkinud väljaspool igasugust ühendust selle puhaga. Kuusk siiski jäi peamiselt lõbustuseks ja korraldati enamasti uueks aastaks. Nääri-kuuski korraldatakse kui lõbustusi lastele ka meil. On tarviline märkida, et papid ja katoliku preestrid tihti püüavad nääri-kuuske kasutada reaktsiooniliseks jõulujutlustamiseks.

Nendele kirikumeeste septsustele peab antama vastulööki.

„Kristuse sündimise püha“ — jõulude klassiline osa.

Seega „jõulupüha“ kiriklikus jumalateenistuses ja usklike olustikus osutub põhiliselt mitmesuguste mõttetute ja kahjulike kristlike ja muinas-slaavi uskumiste, pruukide ja kommete kirjuks seguks. See püha on alati etendanud reaktsioonilist osa.

Usulised eelarvamised on aastasadu tumestanud töötava rahva teadvust, sest ekspuuteerimise surve on rahvamaasse raskesti rõhunud.

Seltsimees Stalin ütles II Üleliidulisel Nõukogude Kongressil 26. jaanuaril 1924. a. peetud kõnes:

„Raske ja väljakannatamatu on töölikklassi saatus. Piinariikad ja rusuvad on töötava rahva kannatused. Orjad ja orjaperemehed, pärisorjad ja feodaalhärrad, talupojad ja mõisnikud, tööliised ja kapitalistid, rõhutud ja rõhujad — nii on ehitatud maailm vanast hallist ajast peale, niisugusena püsib ta praegugi määratu suures osas riikidest. Sajandite vältel on töötav rahvas kümned ja sajad korrad teinud katset oma õlgadelt rõhujad maha raputada ja saada oma olukorra peremeheks. Kuid igakord, purukslöödud ja häbistatud, olid nad sunnitud taganema, peites hinges solvumise ja alanduse, raevu ja meeleheite ja tõstes pilgud tundmatusse teavasse, kust nad lootsid leida vabanemist. Orjusahelad jäid puutumatuiks, või asendati vanad ahelad uutega, sama rõhuvate ja alandavatega.“¹⁾

Seda meeleheidet ja lootusi „taeva“ abile kiriklased ekspuuteerijate ühiskonnas kasutasid ja kasutavad vaeslapse osas olevate töötavate hulkade reaktsiooniliseks ümbertöötamiseks. „Jõulupühade“ päevaldel, samuti kui teistelgi usupühadel arendasid nad ja intensiivselt arendavad töötava rahva ees oma õpetust muinasjutulise Kristuse sündimisest maa peal „patuse inimkonna lunastamiseks“ ja temale „pääsemise“ teede näitamiseks.

Selle pappide, ksjonside, paatrite, pastorite ja igasuguste usulahkude jutlustajate õpetuse kohaselt töötava rahva sotsiaalne allasurutus, õigusetus ja vaesus pärisorjuse ja kapitalismi ühiskonnas tuleb sellest, et nad on patused ja süüdlased jumala ees, mitte aga ekspuuteerijate võimutsemise tagajärjel. Usk peab töötava rahva võitlust rõhumise vastu patuks. Ta soovitab töötaval rahval kannatlikult taluda ekspuuteerimise survet, töötades talle selle eest tasu sealpoelses, hauataguses maailmas: seal võivad vaesuses virelev töötav rahvas, kui ta on selle „vääriline“, leida tasu oma maapealsete kannatuste eest, saada puhkust oma talumatust vaevast ja nautida igavest õndsust.

Seda reaktsioonilist ristiusu õpetust, mille tuum seisab pappide manitsemises: „kannata ja näe vaeva, talu ja palveta!“, jutlustavad kiriklased süstemaatilisel aastast aastasse, nõudes usklikelt töötava rahva seast leppimist oma olukorraga. Niisugune õpetus nõrgendab töötava rahva tahet võitluseks vägivaldsete ekspuuteerijate vastu, viib nende huvideringi maa pealt fantastilisse viirastusliku hauataguse maailma valdkonda, kus peab muidugi sündima ka maapealsete klassivastuolude lõplik lahendamine. Ja paljud — armetud ja laastatud, ekspuuteerivate klasside poolt viletsusele ja harimatusele määratud, alistusid lootusetuse ja meeleheite mõjul selle reaktsioonilise ristiusuõpetuse laostavale mõjule, loobusid

¹⁾ Stalin — Leninist. Vene keeles. Riiklik poliitiline kirjastus 1938, lk. 13.

klassivõitlusest ja otsisid lohutust usuimas, samuti ka viinaurus. Usk ja viin olid „jõulupühade“ ajal töötavate hulkade kannatuste kunstliku tuimendamise abinõudeks nende talumatute elutingimuste vastu.

Nii oli see tsaari-Venes, nii oli see ka panide Poolas ja nii on see praegu kapitalistlikes maades.

Evangeeliumi muinasjutudel „lunastaja“ sündimisest on eriti oma klassi-ülesanne — lepitada kapitalistlike maade töötavat rahvast vaesuse ja kannatustega, „lohotada“ neid ceskujudega muinasjutulise Kristuse elust, kes olevat sündinud ja elanud kehvades tööinimese oludes ja kurtmata talunud kannatusi. Selleks, et tüsatavat töötavat rahvast sügavamalt mõjustada, katoliku papid kujutasid oma kirikuis Kristuse sündimise stseeni: tegid sõime, panid sinna vahast nuku, mis pidi kujutama Kristuslapsukest, kummalegi poole sõime seati vahast inglikujusid, härg ja eesel, kes olevat oma hingeõhuga soojendanud vastsündinut jne. Kogu see lääge teatraalsus on ainuüksi arvatud töötava rahva usuliseks uimastamiseks.

Kuid eriti agaralt kasutasid usumehed evangeeliumist võetud jõulupühade loosungit: „Au olgu jumalale kõrges ja maa peal rahu, inimestest hea meel“. Selles „aukiituses“, samuti kui ülestõusmise pühade kutses: „Hakakem ümber teineteise kaela ja neile, kes meid vihkavad, andkem kõik andeks ülestõusmise pärast!“ — ilmneb ristiusukiriku reaktsioonilise jutlustamise kogu sisu, kutsed „taevase“ nimel loobuda „maapealsest“, leppida vaesuse ja õiglusetusega, lõpetada klassivõitlus, lühidalt — kutsed orjalikule kannatamisele ja alistumisele ekspluateerivate klasside ja ekspluataatorliku korra ees.

Ekspluateerijate klasside valitsused arvestasid alati ja arvestavad praegu nendele kasulikku „jõulupühade“ tähendust. Seepärast toetasid nad igati varem ja toetavad nüüd seda reaktsioonilist püha. Paljudes kapitalistlikes maades, samuti nagu see oli tsaari-Venemaal ja lähemas minevikus panide Poolas, valitsused kuulutasid jõulud riigipühaks; jõulupühade päevil lõpetatakse tegevus peaaegu kõigis asutustes, koolilapsed ja õppiv noorsugu lastakse „jõuluvaheajale“ kohustusega külastada kõiki jumalateenistusi. Inglismaa imperialistlik valitsus saadab igal aastal jõuluvaheajaks koguni parlamendi laiali.

Nii on „Kristuse sündimise“ püha teeninud ja teenib ekspluataatorlikke valitsusi ja nende huve. Valelike muinasjutudega Kristuse sündimisest ja tema poolt toodud rahust ning kõigi inimeste ja rahvaste lunastamisest, imperialistid ja nende agendid — kiriklased varjavad oma rööva- ja vägivallapoliitikat, rahvamasside kägistamist, rahvusliku vihavaenu külvamist, kommunistlike parteide vastu võitlemist ja sõja ettevalmistamist Nõukogude Liidu kui rahukaitsja ja sotsialismi ehitaja vastu.

Koletislik silmakirjalisus, usuline vale ja kahekeelsus on imperialistidele ja üldse kogu reaktsioonilisele kodanlusele selleks katteks, mille taga nad teostavad oma räpast sõjaõhutamise ja rahvamasside kägistamise

tööd. Inglismaa ja rea teiste maade kapitalistlikud ringid suruvad teist imperialistlikku sõda ikka laiemale, tõmmates temasse ikka uusi ja uusi rahvaid. Tegevat toetust ja abi annavad neile kiriklased. Nii näiteks Inglise kiriku pead, Canterbury ja Yorki ülempiiskopid, tegid oma kirikjuttustujaile korralduse palvetada „õige asja“ võidu eest, s. o. selle eest, mis on kasulik Inglise imperialismile.

„Kristuse sündimise“ püha õnnistab ja idealiseerib kodanliku korra, rõhumise ja ekspluateerimise tumedamaid ja süngemaid külgi, kaitseb töötava rahva eraldumist üksteisest, endassesulgumist, sulaslikkust kapitalistide ees ja lahtiütlemist võitlusest rõhumise vastu. Kodanlus sisendas ja sisendab igasuguste abinõudega, selle hulgas ka usulise propaganda läbi ja eriti jõulupühade päevil töötavaile hulkadele, et neil ei olevatki jõudu välja rabelda kapitalistliku korra raskest vangipõlvest, mis olevat sisse seatud „issanda jumala“ enese poolt.

Elu on pappide valelikud muinasjutud purustanud pihuks ja põrmuks. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, mis teostati töötajate poolt Kommunistliku Partei ja tema suurte juhtide Lenini ja Stalini juhatusel, vabastas endise tsaari-Venemaa mitmekümmenmiljonilised rahvahulgad kapitalistlikust ikkest. Veidi rohkem kui kahe aastakümne kestel Nõukogude töötav rahvas on püstitanud suurepärase sotsialismihoone ja muutnud oma sotsialistliku kodumaa eesrindlikemaks maaks maailmas. Isegi Nõukogude Liidu, nõukogude võimu ja bolševike partei verisemad vaenlased on praegu sunnitud tunnistama meie maa poliitilist, majanduslikku ja sõjalist võimsust ja tema määratu suurt tähtsust rahvusvahelistes suhetes — kui rõhutatud rahvaste kaitsja ja rahukantsi tähtsust.

Nõukogude Liidus on Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit ja sotsialistliku ülesehitustöö määratu suured edusammud hävitanud sotsiaalsed juured, mis usku tekitavad ja elus hoiavad. Miljonid töötajad on katkestanud sidemed usuliste eelarvamuste ja vana usulise olustikuga. Kuid nende kõrval on ikka veel olemas töötajaid, kes püsivad usuliste eelarvamuste vangistuses ja hoiavad kinni vana olustiku jäänustest. Üheks kahjulikumaks jäänuseks neist on „jõulupüha“.

Ristiusk õpetab, et inimkonna õnn ei olene sotsialistlikust revolutsioonist, vaid legendaarse „lunastaja“ sündimisest, kes olevat maa peal ilmale tulnud umbes 2000 aastat tagasi, ei olene proletariaadi diktatuuri kindlustamisest ja leppimatust võitlusest kukutatud ja purustatud ekspluateerivate klasside jäänustega, vaid leppimisest nendega. Kogu Nõukogude rahva üksmeelsele koondumisele suure Lenini-Stalini partei ümber, töötava rahva aktiivsele osavõtule ühiskondlikust elust, võitlusele uue, õnneliku sotsialistliku elu eest seab kristlik usund vastu töötava rahva endassesulgumise ja eraldumise ning loobumise võitlusest.

Samal ajal pappide jõulujutlused üldisest leppimisest kujutavad üht neist „vigureist“, mis on arvestatud selleks, et aidata vaenlasel üllatada

meid ootamatult. Paljastades pappide valelikku jutlustamist, peame täitma töötava rahva suure juhi seltsimees Stalini poolt meile seatud ülesande — tõsta revolutsioonilist valvsust ja kõvendada meie maa kaitsevõimust. „Kogu meie rahvast peab hoidma sõjalise kallaletungi hädaohu ees mobilisatsioonilise valmisoleku seisukorras, et mingisugune „juhulikkus“ ega meie väliste vaenlaste mingisugused vigurid ei saaks meid tabada ootamatult...“¹⁾ Ja see on eriti tähtis nüüd, kus Inglismaa ja ka teiste maade valitsevad ringid katsuvad igati Nõukogude Liitu kiskuda teise imperialistlikku sõtta.

Kiriklaste agitatsioon „jõulude“ pühitsemise kasuks varjab eneses ka veel muid kahjulikke eesmärgesid, mis lõppude-lõpuks on jällegi suunatud meie sotsialismimaa võimsuse nõrgendamiseks. Üsumehed ja nende agendid arvestavad, et „jõulupühad“, samuti kui teisedki usulised pühad ahvatlevad töötava rahva ebakindlaid osi töö juurest eemale, tekitavad töölt puudumist, suruvad alla töö tempo ja väärtuse ja pidurdavad tootmisplaanide õigeaegset täitmist, kusjuures nendega kaasas käib joomine, hulligaansus jne., jms.

Kiriklikule pappide „jõulupühale“ on täiel määral kohaldatav kõik see, mis ajaleht „Pravda“ 20. augustist 1939. aasta artiklis „Süsteemaatiliselt usuvastase propaganda eest“ kirjutas usuliste eelarvamuste kahjulikkusest üldse: „Usuliste eelarvamuste kahju on erakordselt mitmeilmeline. Võtame näiteks usuliste pühade pühitsemise. On teada küllalt fakte, kus kibedaima heinateo ajal, heina- ja viljakoristamise ajal papid õhutavad kolhoosnike usupühade korraldamisele... Kõnelemata otsestest materiaalsest kahjust, mida tekitatakse sotsialistlikule majandusele kulutustega niisuguseks pühaks, usulise kultuse talitusteks, usulised jäänused alandavad Nõukogude inimese väärikust, kasvatavad temas jõuetuse ja passiivsuse meeleolusid, takistavad loova energia ja algatusvõime hargnemist, uinutavad revolutsioonilist valvsust ja klassivaenlaste vihkamist, kes teotsevad usundi näokatte all, takistavad meie suure sotsialistliku kodumaa töötajail täieliselt tunnetada ja ära kasutada oma jõude ja oma määratu suurt osa ühiskonnas. Usulised eelarvamused on kahjulikud selle poolest, et nad jumala ja usu autoriteediga kinnitavad ja pühitsevad inimeste teadvuses reaktsioonilist pärandust — vana olustikku, vana sugukondlike vahekordade võimu, eraomanikulist suhtumist tööle, ebaseltsimehelikku suhtumist naisele, orjamaalaali, šovinismi, jne., jms.

Usulisi jäänuseid toetatakse intensiivselt kapitalistliku ümbritsuse ja reaktsiooniliste elementide poolt meie maal. Suurt osa etendab nende elustamises ja säilitamises reaktsiooniline pappkond. Nõukogudevastased elemendid kasutavad usku kui relva võitluseks sotsialismi ja nõukogude korra vastu.

¹⁾ Sms Ivanovi kiri ja sms Stalini vastus. Vene keeles. Partei Kirjastus 1938, lk. 13.

